

– V –

Materiały nowożytnie

W trakcie prowadzenia badań w roku 2002 dowiedzieliśmy się od starszych mieszkańców Rogaszyna, że według miejscowej tradycji miał tam w przeszłości istnieć „pałac”. Niestety jedynie w przybliżeniu mogli oni wskazać jego domniemaną lokalizację. Skłoniło to nas do przeprowadzenia ograniczonej penetracji powierzchniowej najbliższego otoczenia wskazanego miejsca. W jej wyniku udało się zlokalizować rejon, gdzie taki prawdopodobny pałac/dwór mógł funkcjonować. Jest to obszar położony kilkadziesiąt metrów na zachód od pasa ówczesnego przebiegu autostrady, nad brzegiem niewielkiego cieką (tzw. donośnika), który ogranicza stanowisko Rogaszyn 2–4 od południa i zgrupowania głazów w otoczeniu oczka wodnego. Obecnie w najbliższej odległości od badanego obszaru nie występuje żadna zabudowa o charakterze podworskim.

Po przeprowadzonej prospekcji terenowej wytypowano obszar, gdzie podjęto próbę lokalizacji reliktyw poszukiwanego pałacu/dworu. W tym celu założono wykop sondażowy o wymiarach 10 × 10 m, który wyeksplorowano ręcznie. W zrealizowanym wykopie nie zlokalizowano reliktyw samej architektury potencjalnego dworu, lecz odsłonięto warstwę kulturową, która dostarczyła dość licznych fragmentów kafli piecowych oraz niewielkiej liczby fragmentów ceramiki naczyniowej. Charakter znalezisk jednoznacznie wskazywał, że mamy w tym przypadku do czynienia z materiałami pochodzącymi z założenia dworsko-pałacowego. W takiej sytuacji, informacje przekazane przez mieszkańców Rogaszyna, zostały w pełni potwierdzone, a omówienie wyników tychże badań zamieszczamy poniżej.

Trzeba podkreślić, że historia archeologicznego rozpoznawania tego obszaru nie zakończyła się w 2002 r. Jak już wspominaliśmy we wstępie, trasa autostrady na omawianym odcinku uległa przesunięciu z powodów ekologicznych, co obrazuje załączona mapa (ryc. 1). W takiej sytuacji obszar badany sondażowo w 2002 r. znalazł się w kolizji z nowym wariantem przebiegu autostrady A-1. Z tego też powodu, w 2009 r. teren ten poddano ponownemu rozpoznaniu powierzchniowemu, co doprowadziło do ujawnienia występowania materiałów średniowieczno-nowożytnych. Lokalizacja owych materiałów spowodowała z kolei wyznaczenie strefy ich występowania o powierzchni 35 arów, pozostającej w kolizji z nową trasą autostrady, co nakazywało ten obszar poddać badaniom wyprzedzającym (K. Czarniak i in. 2012, s. 5). Jakkolwiek obszar badany sondażowo w 2002 r. (B. Muzolf 2004) nakazem Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Łodzi, delegatura w Skierniewicach, został włączony do stanowiska Rogaszyn 2–4, to dla badań w roku 2009 otrzymał oznaczenie Rogaszyn stan. 13 (K. Czarniak i in. 2012, s. 4–5). Ostatecznie badania zrealizowano w 2010 r. i wykonano opracowanie odkrytych wówczas obiektów i pozyskanych materiałów ruchomych (K. Czarniak i in. 2012). Do tegoż opracowania będziemy się odwoływać poniżej. Przejdźmy teraz do zaprezentowania wyników badań sondażowych z 2002 roku, które były jedynie krótko wzmiankowane w *Raporcie* z badań autostradowych za lata 2001–2002 (B. Muzolf 2004). Niestety w eksplorowanych sondażach nie udało się uchwycić stratygrafii warstw, co ma miejsce m.in. w nawarstwieniach miejskich, jak również nie odkryto żadnych reliktyw architektury murowanej, czy też drewnianej. Cały materiał ruchomy w postaci fragmentów naczyń ceramicznych oraz kafli piecowych pozyskano jedynie z warstw przemieszanych, obejmujących warstwę orną oraz podglebie.

V.1. CERAMIKA NACZYNIOWA

Analizie poddano 275 fragmentów naczyń glinianych. Wykorzystano w niej kilka podstawowych prac, wśród których należy wymienić publikacje: K. Radwańskiego (1968), A. Wałowego (1979), J. Kruppe (1981) oraz L. Kajzera (1986; 1990). Klasyfikacja L. Kajzera została w pewnym stopniu zmodyfikowana, ze względu na brak pewnych elementów, przez autora prezentowanych uwag, przy okazji omawiania materiałów z „zameczku” w Bąkowej Górze dla potrzeb autora tego opracowania (por. M. Głosek 1998, s. 35 i n.) i ona też jest w tym miejscu wykorzystana. Klasyfikację naczyń pod względem zastosowanego: rodzaju wypału, surowca oraz mas ceramicznych przeprowadzono w kilku kategoriach, uwzględniając również obecność pól (tabela 16).

Technologia

Surowiec

Pozyskane fragmenty naczyń nie były poddane badaniom specjalistycznym mającym na celu określić surowiec użyty do ich wykonania. W takiej sytuacji przywołujemy ustalenia odnoszące się do ośrodka warszawskiego, gdzie stwierdzono, że surowiec użyty do wyrobu naczyń należy zaliczać do grupy illitu pozyskiwanego z tzw. ilów poznańskich (J. Kruppe 1967, s. 63). Z dużym prawdopodobieństwem można więc przyjąć, że większość naczyń ze stanowiska w Rogaszynie była wykonana głównie z analogicznych surowców tzw. glin żelazistych, które tworzą grupę I.

Masy ceramiczne

Masa ceramiczna, z której wyrabiano naczynia z wykorzystaniem wymienionych dwóch rodzajów surowców wyjściowych, została podzielona na trzy receptury różniące się rodzajem i frakcją domieszki użytej do ich schudzania (J. Kruppe 1967, s. 65 i n.). Według J. Kruppe przy produkcji naczyń średnio-wiecznych wykorzystywano trzy granulometrie domieszki: I – drobnoziarnistą do 0,5 mm, II – średnioziarnistą od 0,5 do 1 mm oraz III – gruboziarnistą powyżej 1 mm, co stało się podstawą do wydzielenia pięciu grup (I-V) ze względu na ich współwystępowanie (J. Kruppe 1967, s. 69, 70, przypis). My wykorzystamy w tym opracowaniu jedynie tę pierwszą część dotyczącą granulometrii domieszki.

Receptura I – surowiec schudzony dodatkiem średniego lub drobnego piasku, a niekiedy także drobnego tłuczni kamiennego. Z ustaleń J. Kruppe, co jest w dalszym ciągu podstawą wszelkich poczynań, wynika, że stosowanie tzw. „gruboziarnistej domieszki” (co generalnie odpowiada naszej recepturze I) utrzymuje się w wielu ośrodkach tak miejskich, jak i innych bardzo długo, sięgając w głąb wieku XVI (J. Kruppe 1981, s. 62 i n.).

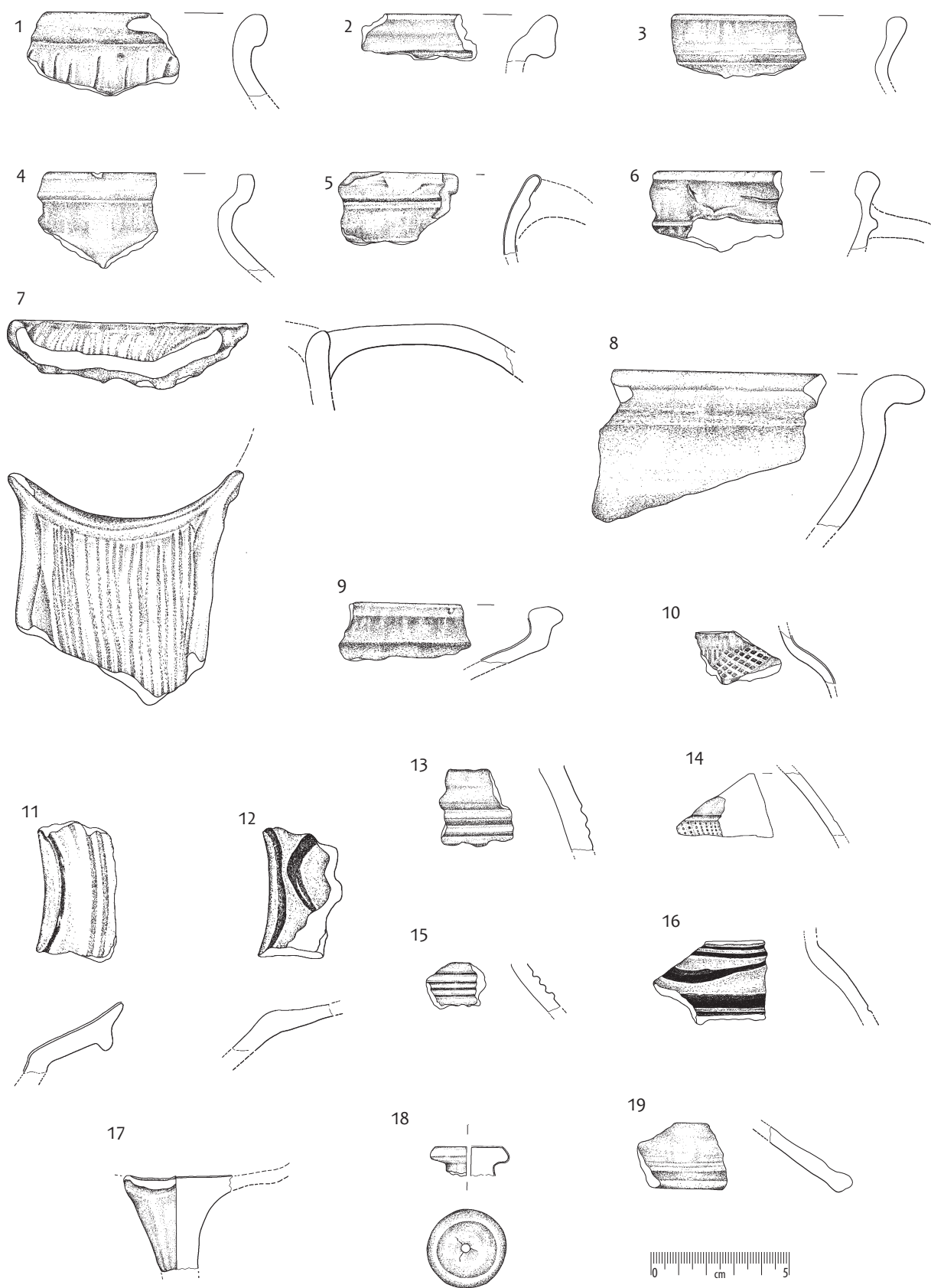
Receptura II – masa ceramiczna gdzie „głina” została schudzona średnim i drobnym piaskiem.

Receptura III – to tzw. „gliny” szlamowane, czyli oczyszczone i pozbawione domieszki schudzającej masę ceramiczną.

Tabela 16. Zestawienie frekwencji naczyń ze względu na rodzaj: wypału, surowca, zastosowanych mas ceramicznych (receptury: I, II i III) oraz zastosowanie pól.

Lp.	A – wypał utleniający									B – wypał redukcyjny	
	żelaziste					białe			beżowe	żelaziste	
	I	II		III szlamowane		I	II		II	II	III szlamowane
	a	b1	b1p	b2	b2p	c1	c1	c1p	d1	a1	a2
	10	46	25	6	–	25	78	9	47	13	16
Suma: 275	3,6%	16,7%	9,1%	2,2%	–	9,1%	28,4%	3,3%	17,1%	4,7%	5,8%
	31,6%					57,9%			10,5%		

Legenda: A – wypał utleniający: a – ceramika brunatno-czerwona, b – ceramika o barwie ceglastej (b1 – bez polewy, b1p – z polewą), c – ceramika o barwie białej (c1 – bez polewy, c1p – z polewą), d1 – ceramika o barwie beżowej; B – wypał redukcyjny: a1 – ceramika o barwie czarnej/szarej, a2 – ceramika o powierzchniach wyświecanych/stalowych (szlamowane).

Ryc. 115. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór fragmentów naczyń nowożytnych i innych form.

Fig. 115. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of fragments of early modern vessels and other forms.

Technika budowy i rodzaj wypału

W pozyskanym zespole naczyń jedynie w stosunku do 10 niewielkich fragmentów możemy domniemywać, że zostały wykonane w technice silnego obtaczania z zastosowaniem masy ceramicznej w recepturze I. Przynależą one jeszcze do tzw. ceramiki tradycyjnej o barwie brunatno-czerwonej, w tym 6 zdobionych jest zróżnicowanymi żłobkami (ryc. 115: 13, 15). Ich datowanie należałoby odnieść do przedziału XIII-XIV w.

Pozostałe 265 fragmentów zostało wykonanych w technice toczenia (tabela 16).

Z zastosowaniem receptury I (gruboziarnistej) wykonano także 25 fragmentów naczyń z gliny kaolinitowej, co spowodowało znaczną szorstkość powierzchni naczyń. Ogółem z zastosowaniem receptury I wykonano 35 fragmentów, co stanowi 13,6% całego zbioru.

Receptura II. Z zastosowaniem tej receptury wykonano zdecydowaną większość pozyskanych fragmentów – 79,3% całego zespołu.

Receptura III. Z takiej masy ceramicznej wykonano tylko 22 fragmenty (8% zbioru). Należy zwrócić uwagę, że z tą recepturą należy łączyć trzecią grupę wyrobów ceramicznych wyróżnionych pod względem technologicznym przez J. Kamińską dla materiałów ze średniowiecznego gródka w Siedlątkowie (J. Kamińska 1968, s. 51). Zdaniem tej autorki są to naczynia wykonane „z gliny starannie oczyszczonej”, głównie w formie dzbanów wypalanych w atmosferze redukcyjnej, które w odniesieniu do Siedlątkowa autorka datowała w ramach drugiej połowy XIV w. (J. Kamińska 1968, s. 5 – 51).

Jak wynika z powyższej analizy to receptura II, oparta na średnim i drobnym piasku, dominuje wśród odkrytych fragmentów naczyń, z udziałem 79,3%, przy 13,6% z domieszką gruboziarnistą receptury I i rzadką recepturą III (szlamowaną) odnotowaną w przypadku 8% fragmentów.

Do produkcji naczyń z Rogaszyna wykorzystano dwie techniki wypału, tj. utleniający i redukcyjny. W przypadku prawidłowego wypału w atmosferze utleniającej, w zależności od rodzaju użytego surowca, naczynia uzyskują jednolite barwy powierzchni od brunatnych, poprzez ceglaste przy glinach żelazistych, do beżowych – białych przy naczyniach z glin kaolinitowych.

Przy wypale redukcyjnym powierzchni naczyń, głównie z glin żelazistych, charakteryzują się kolorystyką szaro-czarną, niekiedy silnie wyświecaną także o „stalowym” połysku, zwłaszcza w przypadku naczyń wykonanych z tzw. glin szlamowanych. W wielu przypadkach przełamy naczyń wypalanych w takiej atmosferze (ich fragmentów) są wielobarwne, co jest wynikiem niestrzymania rygorów wypału, tzw. niedosiwienie jest skutkiem zbyt krótkiego wypału w takiej atmosferze.

Ogółem z glin żelazistych wykonano 116 fragmentów naczyń, co obejmuje 42,1% z pozyskanego zbioru, w tym o wypale utleniającym 10 fragmentów o barwie brunatno-czerwonej z 2,6% w tej grupie i z 3,6% udziałem w całości, o barwie ceglastej 77 fragmentów – obejmuje 66,4% (przy 28% całego zespołu analizowanych fragmentów). Wśród fragmentów „ceglastych” odnotowano zastosowanie zróżnicowanych kolorystycznie polew na 25 fragmentach, co stanowi w tej grupie aż 21,6%, przy 9,1% całości zespołu. Z kolei wypał redukcyjny stwierdzono tylko w przypadku 29 fragmentów z 33,6% udziałem w grupie fragmentów z glin żelazistych, przy 10,5% całego inwentarza fragmentów naczyń (tabela 16).

Na II grupę surowcową składają się naczynia wykonane z glin kaolinitowych, czyli zazwyczaj o białych lub beżowych powierzchniach w zależności od pochodzenia surowca wyjściowego. Z takich glin wykonano 159 fragmentów (57,9%), w tym 9 fragmentów posiadało polewę, czyli 5,7% wśród „białych” i 3,3% całości zespołu (tabela 16). Zazwyczaj przyjmuje się, że wyroby z glin kaolinitowych to wynik kontaktów handlowych z ośrodkami świętokrzyskimi, jednak już od dawna wskazywano na „różne” odmiany glin, które po wypale dawały różne odcienie bieli od kredowej po beżową, m.in. w odniesieniu do znalezisk śląskich. Ostatnimi czasy dopuszcza się również możliwość, iż takie naczynia były także wytwarzane na obszarze Polski Środkowej (P. Świątkiewicz 1995, s. 281 – 282). Ogólnie z glin kaolinitowych wykonywano przeważnie garnki, ale także: patelnie, talerze, miski, czy też dzbany, aczkolwiek te ostatnie są notowane sporadycznie.

Z powyższej analizy wynika, że w tym dość nielicznym zbiorze fragmentów naczyń przeważają wyroby z glin kaolinitowych, wykonane głównie w recepturze II. Natomiast w grupie naczyń z glin żelazistych wypał redukcyjny jest odnotowany w stosunkowo niewielkim stopniu (33,6%). Co istotne, wśród naczyń ceglastych rejestrujemy dość liczne stosowanie polew, obejmujące 21,6%, przy jedynie 5,7% wśród naczyń z glin kaolinitowych (tabela 16).

Ornamentyka

Wśród pozyskanych fragmentów naczyń ornamentyka naczyń jest ubogo reprezentowana i sprowadza się do zastosowania czterech podstawowych technik: odciskania, malowania, wyświecania i wykorzystania polew, jeżeli uznamy ją za rodzaj ornamentowania, aczkolwiek spełniała i inne funkcje, zwłaszcza uszczelnienia skorup naczyń.

I – technika odciskania

Zazwyczaj są to dookolne żłobki sytuowane głównie w górnej partii brzuśców garnków i innych form, na tzw. barkach naczynia. Na formach późnośredniowiecznych pojawia się obok żłobków także zdobnictwo wykonane stemplami (radełkowe), o zróżnicowanym wzornictwie. Notujemy je również głównie na barkach garnków oraz dzbanów. Zdobnictwo stempelkowe przechodzi także na wyroby nowożytnie, aczkolwiek o zmienionym wzornictwie. W naszym przypadku to charakterystyczne zdobnictwo wystąpiło na dwóch fragmentach (ryc. 113: 10, 14).

II – technika malowania

Wśród ornamentów identyfikujemy 5 fragmentów z malowanymi, zazwyczaj dookolnymi, pojedynczymi pasmami, wykonanymi farbą czerwoną lub też brązową (ryc. 113: 11, 12, 16). Spotyka się również zdobienie w formie linii falistej lub układów złożonych z linii dookolnych i falistej. Taka malatura występuje głównie na ceramice wykonywanej z glin kaolinitowych w formie garnków i makutr. Naczynia zdobione malowaniem pojawiają się już w późnym średniowieczu, jednak zdecydowanie częściej notowane są dopiero w wiekach XVI i XVII.

III – technika wyświecania

Zdobnictwo wykonane w tej technice najczęściej występuje na naczyniach z glin szlamowanych (w recepturze III masy ceramicznej) i wypalonych zazwyczaj w atmosferze redukcyjnej. Forma zdobnictwa sprowadza się do wyświecania całych płaszczyzn lub tylko pasm, ale głównie do tworzenia złożonych układów m.in. siatkowych itd. Ta technika zdobnictwa obejmuje w zasadzie całą powierzchnię naczyń i dotyczy szczególnie dzbanów (ryc. 113: 7). Początki takiego zdobnictwa występują już w późnym średniowieczu, co najmniej od wieku XIV (J. Kruppe 1981, tabl. 40: 1, 4, 5; 41: 1, 8, 12; 43: 1, 4, 5, 6, 7, i n.).

IV – technika polew

W zbiorze z Rogaszyna polewy są spotykane rzadko. Zarejestrowano je na 34 fragmentach, co stanowi 12,4% całego zbioru, w tym na naczyniach z glin żelazistych wystąpiły na 25 fragmentach (9,1%), a na „białych”/kaolinitowych – na dziewięciu (3,3%).

Grupy morfologiczne naczyń

W tym niezbyt licznym zbiorze naczyń ceramicznych wyróżniono jedynie kilka form morfologicznych.

Garnki

W pierwszym rzędzie są to fragmenty garnków, wśród których zarejestrowano formy z uchem, jak i bez. Wylewy są niezbyt skomplikowane i możemy je podzielić na trzy grupy: z wrębem – A i ich pozbawione – B oraz C. Wylewy z wrębem (A) (ryc. 115: 2–4) w Rogaszynie są sporadyczne. Formy tego typu licznie występują na wielu stanowiskach i notujemy je m.in. w Ciechanowie z szerokim datowaniem w ramach XVI i XVII w. (M. Trzeciecki, J. Affelski 2016, ryc. 6: 5, 6; 7: 1–3). Również na stanowisku w Pomorzankach, badanym w związku z budową autostrady, wylewy tego typu są datowane na lata 1550–1650 (M. Żemigła 2013, s. 91, tabl. LII: 5).

Wylewy typu B, pozbawione akcentów plastycznych, raczej o pocienionych krawędziach (ryc. 115: 1), rejestrowane są głównie w materiałach datowanych na wiek XVI i trwały w okresach młodszych. Również na stanowisku w Pomorzankach zbliżone formy są sytuowane w tamtejszym II poziomie chronologicznym z przedziału czasowego lat 1550–1650 (M. Żemigła 2013, s. 91, tabl. XXXIX: 6; XL: 1–5).

Wylewy grupy C tworzą bardzo charakterystyczny zestaw o zazwyczaj skośnie na zewnątrz wychylnych, płaskich wylewach o zaokrąglonej krawędzi, ale o charakterystycznym ustawieniu m.in. z uchem (ryc. 115: 5). Szereg odpowiedników takich wylewów odnajdujemy w typach XI, XVI, XVII itd. w opracowaniu T. Morysińskiego z datowaniem analogicznym do fragmentów z Rogaszyna (T. Morysiński 2005, tabela 39). Również w Ciechanowie zidentyfikowano tego typu wylewy z datowaniem w ramach XVI i XVII w., po wiek XVIII włącznie (M. Trzeciecki, J. Affelski 2016, ryc. 6: 9–11). Odpowiedniki odmiany C odnajdujemy w III poziomie chronologicznym z lat 1650–1805 na stanowisku w Pomorzanych (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. XLIII: 1). Wylewy tej grupy są najbardziej charakterystyczne dla wieku XVII, notowane co najmniej po wiek XIX. Wszystkie opisane wylewy są charakterystyczne głównie dla schyłku wieku XVI oraz wieku XVII, po wiek XVIII włącznie. Garnki zostały wykonane zarówno z glin żelazistych, jak i kaolinitowych. Cechuje je wypał redukcyjny. Jeden z fragmentów o obustronnie brązowej polewie, posiada ornament w postaci stempelków z charakterystyczną drobną siateczką (ryc. 115: 10).

Dzbany

Jednoznacznie z dzbanami identyfikujemy tylko nieliczne fragmenty o wypale redukcyjnym, także z glin szlamowanych. Zdobnictwo stanowią głównie motywy wyświecane (ryc. 115: 7), ale także odciski stempelkowe (radelkowe) drobnej siateczki (ryc. 115: 14). Tylko w dwóch przypadkach dysponujemy fragmentarycznie zachowanymi wylewami (ryc. 115: 6, 7). W pracy T. Morysińskiego formy zbliżone odpowiadają jego typowi III, datowanemu dopiero na drugą połowę wieku XVII i wiek XVIII (T. Morysiński 2005, tabela 39). Ogólne nawiązania do odmian wyróżnionych w Rogaszynie wykazują także wylewy dzbanów ze stanowisk w Pomorzanych i Pomorzankach z datowaniem od późnego średniowiecza po rok 1550 (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. XXXVIII: 1; XXXIX: 7; L: 1, 5; LI: 1; LII: 3; LIII: 4).

Makutry

Zidentyfikowano fragmenty takich form wykonane z glinki kaolinitowej. Ich wylewy pozbawione są silnej profilacji i odpowiadają formom typu II, odkrytym w Komorowie, Ruścu i Strzeniówce z datowaniem od przełomu XV/XVI w. po połowę wieku XVII (T. Morysiński 2005, tabela 45). Na stanowisku Pomorzany odnajdujemy makutry z wylewami zbliżonymi w odmianach A1/9 i A1/10, a na stanowisku Pomorzanki formy zbliżone są datowane na lata 1550–1650 (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. XLII: 2; XL: 6; LII: 4).

Miski/miseczki

Odnotowano także fragmenty miseczek wykonanych z glin żelazistych, w tym z zieloną polewą wewnątrz.

Talerze

Stwierdzono ich obecność wśród naczyń „ceglastych” (6 fragmentów), o polewie zielonkawej z białym ornamentem (ryc. 115: 11) oraz wśród ceramiki kaolinitowej (1 fragment) bez zachowanej polewy. Wszystkie formy mają szerokie, kryzowate „kołnierze” o krawędzi wyciągniętej do góry, zazwyczaj pogrubionej i zaokrąglonej, niekiedy zaopatrzone w akcent od dołu (ryc. 115: 11). Zbliżone wylewy talerzy odnotowano na stanowisku Pomorzany, datowane w przedziale 1550–1650 (M. Żemigala 2013, s. 91, tabl. XLI: 2). Również na stanowisku w Pomorzankach zarejestrowano talerze z krawędzią nawiązującą do odmian z Rogaszyna, z poziomu odnoszonego do lat 1650–1805 (M. Żemigala 2013, tabl. XLV: 1, 2).

Patelnie

Zidentyfikowano 5 fragmentów z jednego egzemplarza w postaci brzuśca oraz nóżek wykonanych z gliny żelazistej z zieloną polewą wewnątrz (ryc. 115: 17). Brak w naszym zbiorze form wylewów, ale ze względu na rekonstruowaną formę naczynia można wskazać na analogie z innych stanowisk. W opracowaniu T. Morysińskiego materiałów ze stanowisk w Komorowie, Ruścu i Strzeniówce od-

najdujemy je jako typ I datowany na drugą połowę wieku XVI po połowę wieku XVII oraz w ramach typu III (XVII/XVIII w.) i typu IV (T. Morysiński 2005, s. 408, tabela 47).

Pokrywki

Fragmenty pokrywek odnotowano w grupie naczyń z glinki kaolinitowej, w formie krawędzi dzwonu pokrywki (ryc. 115: 19) oraz uchwyty z zielonkawo-oliwkową polewą, który, co interesujące, ma otworek na wylot (ryc. 115: 18).

Powyższy wykaz form naczyniowych wskazuje, że w większości jest to zestaw naczyń stołowych, choć odnotowano też te o przeznaczeniu kuchennym. Całość jednoznacznie można uznać za pochodzenie z inwentarza dworskiego, datowanego od przełomu wieków XV/XVI po wiek XIX włącznie.

V.2. KAFLE PIECOWE

W dość bogatym materiale ceramicznym pochodzącym z niewielkiego wykopu sondażowego na stanowisku Rogaszyn 2 – 4, kafle piecowe tworzą grupę znaczącą, bo obejmującą łącznie 420 fragmentów. W tej liczbie, do kafli płytowych przynależy 415 fragmentów (z czego 256 to fragmenty samych płyt czołowych), a jedynie 5 fragmentów pochodzi z kafli naczyniowych. Do scharakteryzowania tego zbioru wykorzystano klasyfikację zastosowaną przy opracowywaniu kafli z badań Starego Miasta w Piotrkowie Trybunalskim z pewnymi modyfikacjami (B. Muzolf 1983, s. 126 – 160). Większość typów i odmian zawarta w tejże klasyfikacji nie znajduje swoich odpowiedników w znaleziskach z Rogaszyna, mimo to uważamy, że jest sens rozpatrywać takie zbiory według tej samej klasyfikacji. Ogólnie wśród kafli wyróżniono dwie morfogrupy: A – kafli naczyniowych oraz B – kafli płytowych.

W ramach morfogrupy A wydzielono dwa podstawowe typy kafli: A1 – garnkowe i A2 – misowate, z szeregiem podtypów wyróżnionych ze względu na formę otworu. W Rogaszynie zidentyfikowano w obu typach jedynie kafle o wylewie czworobocznym (tabela 17).

Kafle naczyniowe mają również bardzo zróżnicowane sposoby modelowania krawędzi, ale w omawianym tu, nielicznym zbiorze zidentyfikowano jedynie dwa (ryc. 118: 12, 13, 15).

Podział kafli płytowych morfogrupy B jest prowadzony dwutorowo, tj. ze względu na typ ornamentu występującego na ich płytach oraz ze względu na ich przeznaczenie i usytuowanie w bryle pieca.

Wśród motywów ornamentacyjnych w klasyfikacji zastosowanej dla materiałów z Piotrkowa Trybunalskiego wyróżniono wiele typów ornamentów z szeregiem podtypów i odmian. Jednak w odniesieniu do zespołu z Rogaszyna mamy do czynienia jedynie z dwoma podstawowymi. Są to przedstawienia tzw. roślinno-okuciowe, głównie w tzw. układach kontynuacyjnych (czyli bez ramki przy płytach wypełniających) oraz ornamenty geometryczne.

Tabela 17. Rogaszyn stan. 2 – 4, gm. Piątek. Zestawienie tabelaryczne cech technologiczno-stylistycznych kafli naczyniowych – typ A.

Lp.	Typy kafli naczyniowych							Brzuśce	Dna	Rodz. gliny	Polewa	Typ krawędzi
	A I – garnkowe					AII – miskowe						
	okrągłe – (A1a)	czw. – (A1b)	z wgłębci – (A1c)	koniczne – (A1d)	trójkątne – (A1e)	okrągłe – (AIIa)	czw. – (AIIb)					
1		1						–	–	żel.	–	1 (1d)
2		1						–	–	żel.	–	2 (1a)
3		1						–	–	kaol.?	–	1 (1d)
4							2	x	–	żel.	–	–
Suma:		3					2					

W przypadku klasyfikacji uwzględniającej usytuowanie/funkcję kafla w bryle pieca, wyróżniamy sześć ich typów (I-VI) z odmianą „a” dla form narożnych:

- I – kafle płytowe wypełniające;
- II – gzymsowe wypełniające;
- III – fryzowe wypełniające;
- IV – wieńczące/sterczyny wypełniające;
- V – listwy ozdobne;
- VI – dachówki piecowe.

Po analizie zbioru ze stanowiska w Rogaszynie, który jest w znacznym stopniu ograniczony co do form, trudno jednoznacznie przypisać część materiałów do poszczególnych typów i odmian ich form, jak i funkcji. W opisywanym zbiorze możemy jednoznacznie wykluczyć obecność fragmentów, które moglibyśmy zaliczyć do typów V i VI.

Analizowane kafle prezentujemy poniżej w formie katalogu wyróżnionych typów i ich odmian oraz w zestawieniach tabelarycznych uwzględniających ich liczebność, jak również cechy technologiczne itd. (tabela 18).

Piec granatowy

Najliczniejszym zespołem kafli płytowych w Rogaszynie są fragmenty z polewą granatowo-niebieską stanowiącą tło i białą w ornamentcie. Jest to bardzo charakterystyczna kolorystyka dla pewnego przedziału czasowego. Ogółem pozyskano 105 fragmentów licowych i 121 fragmentów korpusów takich kafli. Zostały one wykonane z gliny żelazistej z domieszką piasku, tak w odniesieniu do płyt czołowych, jak i korpusów. Korpusy były niewątpliwie toczone. Co do płyt możliwe, że także je opracowywano na kole, a następnie włączano do matryc z ornamentem.

Wśród zespołu tychże fragmentów udało się wyróżnić kilka ich typów, składających się na bryłę pieca. W pierwszym rzędzie są to kafle płytowe, tworzące podstawowe segmenty bryły pieca, gdyż odkryte kafle niewątpliwie tworzyły piec co najmniej dwubryłowy, składający się z podstawy (skrzyni dolnej) oraz nadstawy (skrzyni górnej). Wyróżniono także kafle fryzowe i gzymsowe, które rozdzielały poszczególne części pieca oraz zapewne wieńczyły nadstawę pieca. Istotne jest zidentyfikowanie fragmentu kafla narożnego, który jednoznacznie wskazuje, że piec miał formę czworoboczną (ryc. 118: 11). Piece takie sytuowano w narożu pomieszczenia lub też jednym bokiem do ściany.

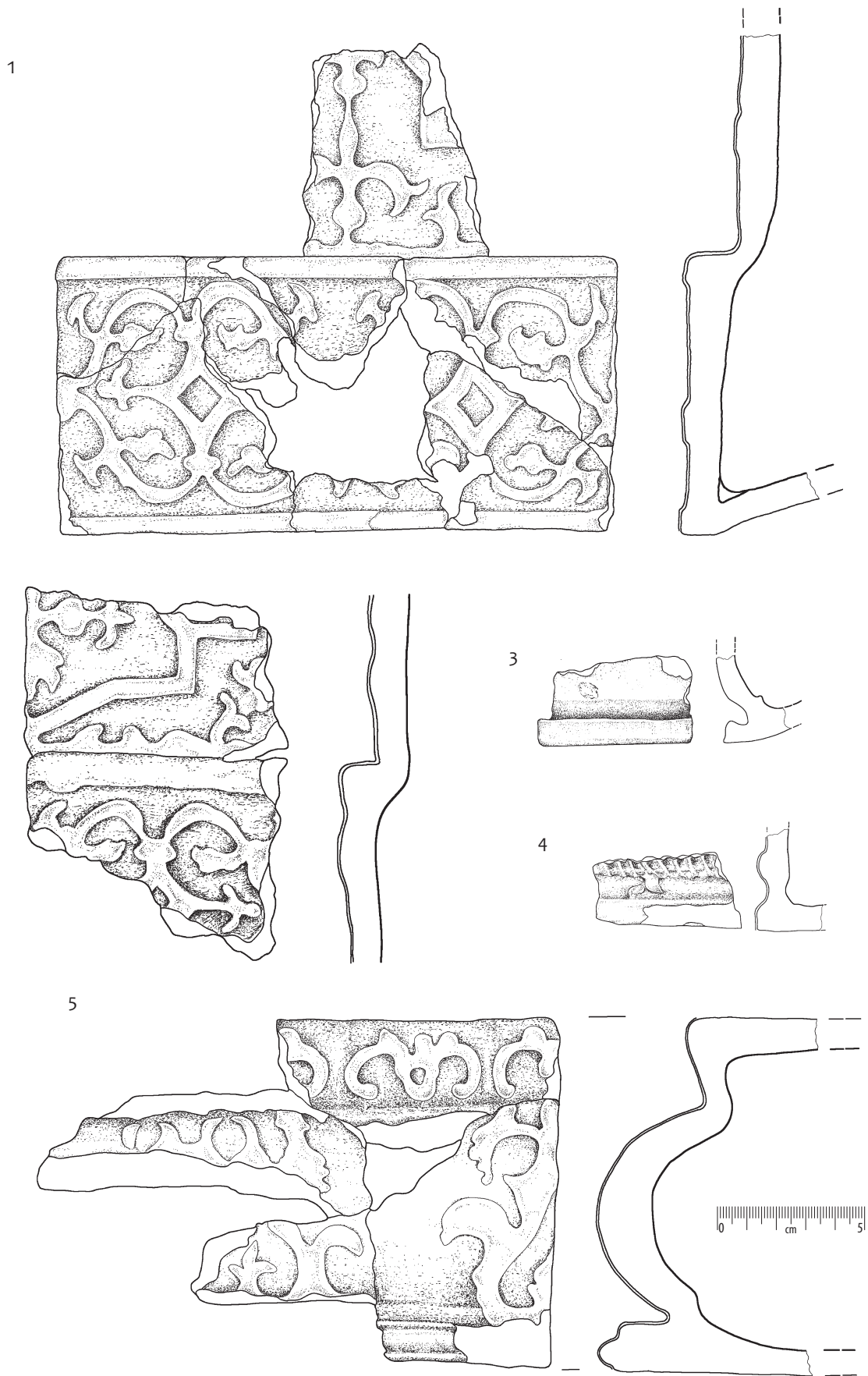
Przejdźmy teraz do ornamentyki omawianego zespołu kafli. Jak już wspominaliśmy, tło kafla tworzy polewa w barwie granatowo-niebieskiej, na której umieszczono plastyczny ornament pokryty polewą białą. Pojedyncze kafle są pozbawione okalającej motywy zdobniczej ramki, co wskazuje na rodzaj kompozycji ornamentyki całego pieca. Sam ornament to dość skomplikowane, stylizowane motywy roślinne ujęte w tzw. motyw okuciowy, także o skomplikowanym układzie z charakterystycznymi załamaniem pod kątem prostym (ryc. 116: 1, 2). Jest to zdobnictwo bardzo charakterystyczne, w którym motywem wiodącym jest centralnie sytuowana na kaflu zgeometryzowana forma „gwiazdy” utworzona przez motyw okuciowy, co, w ostatecznym zestawieniu pojedynczych kafli w ścianie pieca, daje kompozycję ciągłą (ryc. 119: 1).

W poszukiwaniu analogii sięgamy do wyglądu pieców z zamku w Bolesławcu nad Prosną. Jakkolwiek nie odnajdujemy tam identycznego motywu, to występują wyraźne nawiązania stylistyczne w formowaniu motywu okuc oraz stylizowanych motywów roślinnych, co nakazuje i piec z Rogaszyna wpisać w ten sam nurt stylistyczny. W Bolesławcu wyróżniono wiele pieców z dość dokładnym, według ich badaczy, datowaniem. Możemy w takiej sytuacji wskazać tutaj m.in. na piec 13 i 14 z lat 1569 – 1580 (M. Żemigala 1987, tabl. V: 7 – 10), piec 21 z lat 1598 – 1611 (M. Żemigala 1987, tabl. VII: 3 – 4), piece 25 i 26 datowane na lata 1615 – 1628 (M. Żemigala 1987, tabl. VIII: 1 – 8) oraz piec 42 datowany na lata 1569 – 1664 (M. Żemigala 1987, tabl. X: 1 – 2). Piec 21 tworzą kafle w polewie zielonej (M. Żemigala 1987, s. 44). W przypadku pieców 25 i 26 zasadniczą różnicą jest obecność ramki okalającej motywy ornamentacyjnej, ponadto są one wykonane z kafli w polewie zielono-brązowej (M. Żemigala 1987, s. 49). Brak informacji o piecu 42. Warto zauważyć, że w zbiorze tym brak kafla w polewie o tle granatowo-niebieskim z białym ornamentem. W odniesieniu do pieców 12 i 14 trzeba stwierdzić, że tworzyły je kafle o polewach wielobarwnych – niebiesko-żółto-biało-zielonych, ale gdzie tło jest zawsze białe (M. Żemigala 1987, s. 42).

Tabela 18. Rogaszyn stan. 2 – 4, gm. Piątek. Zestawienie tabelaryczne cech technologiczno-stylistycznych kafli płytowych – typ B.

Lp.	Płyty czołowe				Korpusy			Typ ornamentu	Typ kafła	
	rodzaj gliny			barwa polewy	bez polewy	rodzaj gliny				
	żelazista	beżowo-różowa	biało-kremowa			żelazista	beżowo-różowa			biało-kremowa
Bez polewy										
	19				x	x		Typ IV Wersja 2	I – wypełniający	
	1				x			Typ IV Wstęga wersja 12	I –wypełniający	
	2				x			Typ IV Wersja 10	I –wypełniający	
		3			x			Typ IV z ramką	I –wypełniający	
	4				x	x		Typ IV z ramka	I – wypełniający	
		1			x			perełki wersja 14	II – gzymsowy	
Z pobiłą bez polewy										
	6				pobiła	x		Typ IV z ramką	I –wypełniający	
			4		pobiła			Typ IV Wersja 11 rozeta	I –wypełniający	
	1				pobiła			Typ IV Wersja 10	I –wypełniający	
Z polewą zieloną										
	16			zielona		x		Typ IV Wersja 2	I –wypełniający	
	13			zielona		x		ramki	I –wypełniający	
			2	zielona				Typ IV kontynuacyjne	I –wypełniający	
	2			zielona + pobiła		x		Typ IV kontynuacyjne	I –wypełniający	
	2			zielona		x		Typ IV Wersja 3	I –wypełniający	
	1			zielona + pobiła				Typ IV Wersja 4	I –wypełniający	
	2			zielona		x		Typ IV Wersja 7 karbowany otok	I –wypełniający	
	1			zielona				Typ IV Wersja 8 malina	I –wypełniający	
	1			zielona		x		Typ IV Wersja 9 kwiat	I –wypełniający	
	10			zielona				gładkie wersja 13	II – gzymsowy	
	1			zielona				Typ IV roślinny	II – gzymsowy	
	1			zielona				Typ IV wersja 6 roślinny	II – gzymsowy	
		50		zielona			x	Typ IV Wersja 1	III – fryzowy	
	2			zielona		x		Typ IV Wersja z malinami	IV – sterczyna	
	2			zielona				Typ V Wersja 5 (lustro) geometryczny	I –wypełniający	
Z polewą granatowo/niebiesko-białą										
	29			gran.-biała		x		Typ IV Wersja 1 roślinno-okuciowa	I – wypełniający	
	16			gran.-biała		x		Typ IV Wersja 3 z ramką	I –wypełniający	
	1			gran.-biała		x		Typ IV Wersja 4	I –wypełniający	
	1			gran.-biała		x		Typ IV Wersja 4	Ia – wypełniający narożny	
	28			gran.-biała		x		Typ IV Wersja 2 roślinny	II – gzymsowy	
	30			gran.-biała		x		Typ IV Wersja 1 roślinna	II – gzymsowy	
						121		-	z gran.-białych	
						42		-	z fryzowych wersja 1	
Razem	192	54	6			121	42		415	

Ryc. 116. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór kafli piecowych z założenia dworskiego.

Fig. 116. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of masonry heater tiles from the manor estate.

Obecnie uznaje się taką kolorystykę, jak i ornament za charakterystyczne dla pieców zaliczanych do okresu panowania Władysława IV, pieców z zamku warszawskiego.

Polewy w barwach granatowo-niebieskich uzyskiwano przez dodanie barwnika w postaci tlenku kobaltu, natomiast białą dodając tlenek cyny (M. Dąbrowska 1987, s. 203). Według M. Dąbrowskiej w wyznaczonym przez tę badaczkę okresie III, obejmującym przedział od lat 60. XVI w. po początki wieku XVII pojawia się nurt zdobnictwa kafla prowadzący do tzw. ornamentu kontynuacyjnego (M. Dąbrowska 1987, s. 134), co odpowiada naszym kafłom. Natomiast w okresie IV (wiek XVII), zdaniem M. Dąbrowskiej, pojawia się granatowa (niebieska) polewa tła, z białymi motywami z dodatkiem też innych barw oraz ramką, ale także kontynuacyjne z tłem granatowym i ornamentem najczęściej białym (M. Dąbrowska 1987, s. 134 – 135).

Również w pracy M. Dąbrowskiej znajdujemy kafle z podobną kompozycją do tych granatowo-białych z Rogaszyna, m.in. z Jarosławia datowane na drugą połowę XVI w. (M. Dąbrowska 1987, il. 32: 1) czy też z zamku w Lipowcu datowane na pierwszą połowę XVII w. (M. Dąbrowska 1987, il. 36: 60). W opracowaniu wyników badań przeprowadzonych w 2010 r. odnotowujemy fragmenty kafla przynależne do wyżej omówionego pieca, datowanego na przełom wieków XV i XVI (K. Czarniak i in. 2012, s. 68 – 72, ryc. 56: a, d, f; 57: c, d; 58: d), przy ewidentnej obecności kafla z rozetami z około połowy wieku XVI (K. Czarniak i in. 2012, ryc. 58: a, b). Niestety kuriozalne jest omówienie tychże kafla, jak i szeregu innych, m.in. z rozetami itd. oraz ich datowanie na przełom XV i XVI w. (K. Czarniak i in. 2012, s. 73 oraz podpisy pod rycinami z kafłami: ryc. 56, 57 i n.).

Piec zielony

Mniejszą grupę stanowią fragmenty kafla z polewą zieloną, które zostały wykonane z jasnobezowej gliny w zasadzie bez domieszki schudzającej lub z drobnoziarnistą, czyli wykorzystano w tym przypadku jakąś odmianę gliny kaolinitowej. Podstawową formą kafla, jaką udało się zrekonstruować w pełni, jest najpewniej kafel gzymsowy pozbawiony dookólnej ramki (ramka jedynie od dołu i góry kafla), czyli tworzący ornament kontynuacyjny (ryc. 120: 3, 5 – 7). Płyta czołowa rekonstruowana z fragmentów jest ornamentowana złożonymi, stylizowanymi wątkami geometryczno-roślinnymi (ryc. 120: 1, 2, 4). Podstawowy motyw tworzy łamana wstęga „okuciowa”, taśma, której towarzyszą stylizowane kwiaty. W oparciu o rekonstruowany kafel wypełniający spróbowano odtworzyć ich wygląd w zestawieniu, w bryle pieca (ryc. 121). Jeden z fragmentów przynależy do tzw. sterczynki wieńczącej bryłę pieca także w polewie zielonej (ryc. 120: 8).

Ten charakterystyczny motyw ornamentacyjny z opisywanego pieca znajdujemy także na kafłach z zamku w Bolesławcu. Identyczne motywy geometryczne, ale z odmienną ornamentyką roślinną, zarejestrowano na kafłach z pieców 13, 14 i 15, datowanych na lata 1569 – 1580 (M. Żemigąła 1987, tabl. V: 7 – 10) oraz z pieców: 25, 26, 27, 28 i 29 z lat 1615 – 1628 (M. Żemigąła 1987, tabl. VIII: 1 – 8).

Kafle bez polewy

W zbiorze stwierdzono także wiele fragmentów bez polewy, niektóre analogiczne do omówionych powyżej, ale szereg o odmiennych motywach, m.in. z rozetą (ryc. 117: 5), czy też z motywami geometrycznymi (ryc. 118: 6, 11).

Podsumowanie

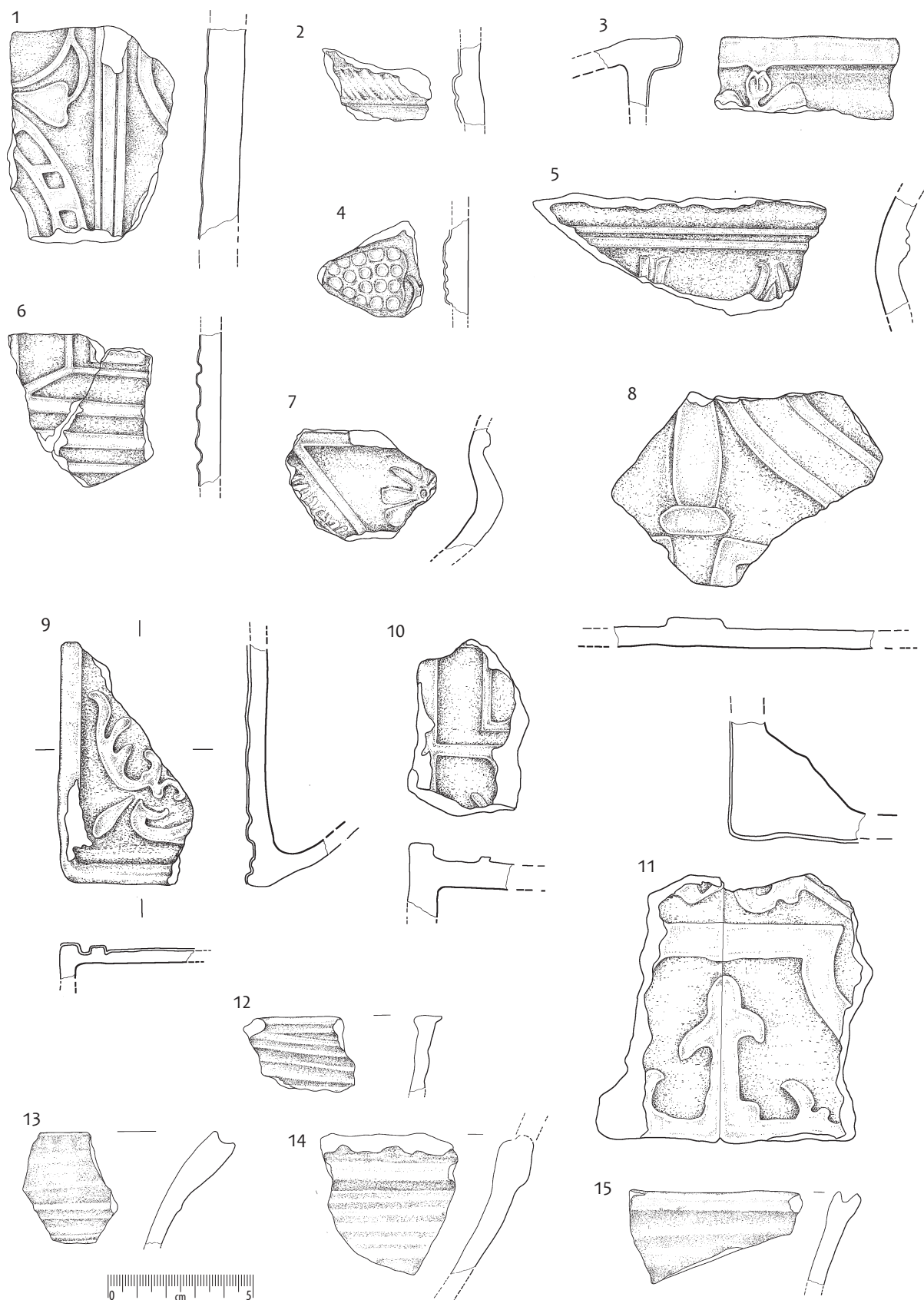
Zidentyfikowane kafle można ze względu na ich stylistykę ornamentacyjną, formę, jak i technologię datować od schyłku wieku XVI po wiek XVII, być może nawet po wiek XVIII.

Z analizy stylistyczno-technologicznej można przypuszczać, że w komnatach dworu w Rogaszynie istniało kilka pieców kaflowych o różnorodnej chronologii i charakterze. Pozyskane w trakcie badań kafle wykonywano w dość zróżnicowanej technologii jeżeli chodzi o wykorzystywany surowiec. Można stwierdzić, że dość liczna część kafla płytowych została wykonana z surowca kaolinitowego, który w wyniku wypału uzyskiwał różne odcienie białawo-kremowe po beżowe, przy zdecydowanej większości wykonanych z glin żelazistych. Należy jednoznacznie stwierdzić, że w pozyskanym zbiorze znacznie częściej notujemy kafle z polewami i są to wyłącznie polewy zielone i granatowo-niebieskie w tle z białym ornamentem. Znacznie rzadziej występują kafle płytowe bez polewy. Brak całkowicie kafla o polewach

Ryc. 117. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór kafli piecowych z założenia dworskiego.

Fig. 117. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of masonry heater tiles from the manor estate.

Ryc. 118. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór kafli piecowych z założenia dworskiego: 1-11 - fragmenty kafli płytowych; 12-15 - fragmenty kafli garnkowych i miskowych.

Fig. 118. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of masonry heater tiles from the manor estate: 1-11 - fragments of plate tiles; 12-15 - fragments of vessel and bowl tiles.

Ryc. 119. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Próba rekonstrukcji fragmentu pieca granatowego w oparciu o pozyskane fragmenty.

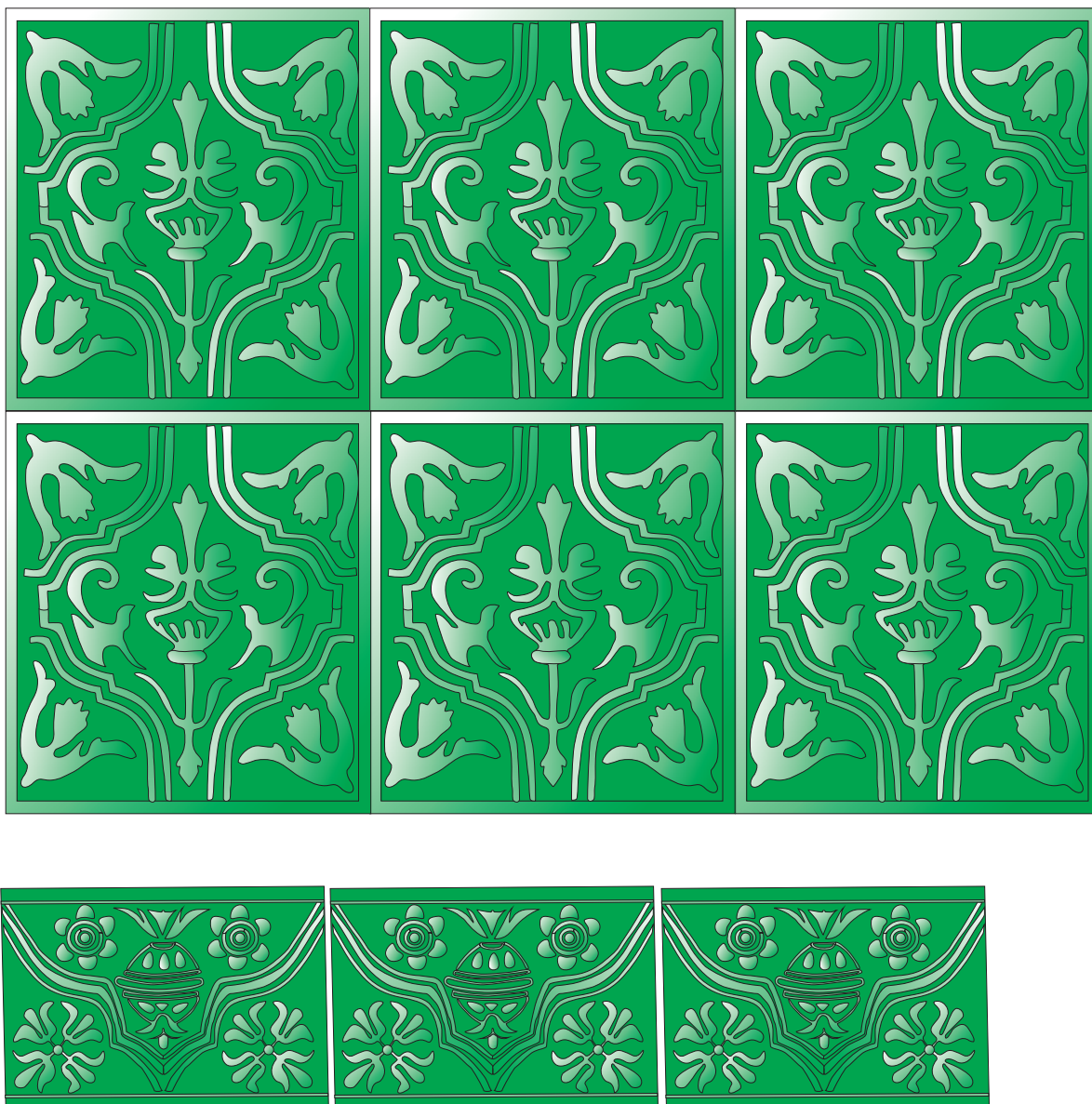
Fig. 119. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Attempted reconstruction of a fragment of the navy blue masonry heater based on the excavated fragments.

Ryc. 120. Rogaszyn stan. 2-4, gm. Piątek. Wybór kafli piecowych z założenia dworskiego. Rekonstrukcje rysunkowe kafła wypełniającego (4) oraz fryzowego (7); 8 - fragment sterczyny wieńczącej bryłę pieca.

Fig. 120. Rogaszyn site 2-4, commune of Piątek. Selection of masonry heater tiles from the manor estate. Drawn reconstruction of the filler tile (4) and the frieze tile (7); 8 - fragment of the pinnacle at the top of the heater.

Ryc. 121. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Próba rekonstrukcji układu kafli w korpusie (1) i fryzie (2) bryły pieca zielonego.

Fig. 121. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Attempted reconstruction of the layout of tiles in the main body (1) and the frieze (2) of the green masonry heater.

różnobarwnych, aczkolwiek są ślady polewy o barwie brązowej (na korpusach). Notujemy natomiast pewną ilość fragmentów kafli o zróżnicowanej ornamentyce, która generalnie nie odpowiada tym z polewą, które są pozbawione polewy. Równie rzadko spotykamy się z wykorzystaniem pobiały, jako podkładu pod polewę. Z kolei występowanie fragmentów kafli garnkowych i misowatych wskazuje, że w pałacu/dworze funkcjonowały także i takie piece, zapewne w pomieszczeniach o mniejszym znaczeniu.

Przywołując natomiast omówienie badań z 2010 r. możemy stwierdzić, że pomimo stosunkowo szerokiego obszaru objętego badaniami nie natrafiono na relikty dworu/pałacu. Odkryto jedynie szereg obiektów o charakterze gospodarskim, przy dość licznych materiałach ceramicznych, w tym kaflach piecowych, o których wspominaliśmy powyżej z datowaniem nie do przyjęcia (K. Czarniak i in. 2012). Pomimo tego, badania te potwierdziły funkcjonowanie w tej strefie długotrwałego założenia dworsko-pałacowego, co najmniej od schyłku wieku XV a najpewniej od wieku XVI.

V.3. HISTORIA ROGASZYNA I OKOLIC

Przejdźmy teraz do omówienia historii Rogaszyna i najbliższej okolicy w średniowieczu i nowożytności. Historia osadnictwa wczesnośredniowiecznego na obszarze miejscowości Rogaszyn datowana jest co najmniej od IX w., co staraliśmy się wykazać we wcześniejszym rozdziale. Istniała tutaj wtedy dość duża osada centralna oraz kilka odosobnionych, gniazdowych siedzib jednodworczych. Jednak sama nazwa Rogaszyn pojawia się w źródłach pisanych dopiero pod koniec wieku XIV, podobnie jak szereg miejscowości sąsiednich, m.in. Pęczławice, Ciechosławice, Janków, Orenice itd. Wyjściowych danych o Rogaszynie dostarcza *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...*, w którym znajdujemy informację, że w 1576 r. Rogaszyn dzielił się na *Rogaszino major*, gdzie właścicielem całości był Jakub Rogaski i *Rogaszino minor*, należące do niego tylko w części (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). Ten podział Rogaszyna na dwie składowe odnotowano także w XVI *Liber beneficiorum...* J. Łaskiego (1881, s. 418), co jest uwidocznione jeszcze na mapie z 1793 r. w zapisach Roguszyn i Roguszynek (ryc. 122).

Natomiast na kolejnych mapach z 1803 (ryc. 123) i z 1843 r. (ryc. 124), takiego rozdzielenia tych miejscowości już nie znajdujemy. Istotne jest, że J. Łaski wymienia w Rogaszynie pola folwarczne, czyli musiał istnieć tamże folwark, a najpewniej także już i dwór właścicieli tej majątności. Interesujące dla Rogaszyna są informacje zawarte na mapie *Topograficzna Karta Królestwa Polskiego* opracowanej przez Kwatermistrzostwo Generalne Wojska Polskiego w latach 1822–1831, ale wydanej dopiero w 1843 r. (Ł. Ćwikła 2022, s. 290), gdzie przy Rogaszynie jest umiejscowione określenie lokalizujące „dwór” (ryc. 124B). Jest to o tyle istotne, że w *Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego...* wydanym w roku 1888 brak wzmianki o dworze, który miałby tutaj funkcjonować. Można by z tego wnioskować, że w chwili powstawania *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego...* takiego dworu w Rogaszynie już nie było.

Należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden istotny szczegół dotyczący położenia samego Rogaszyna. Chodzi o to, nad jaką rzeką znajdował się w przeszłości Rogaszyn i czy odpowiada to dzisiejszej sytuacji.

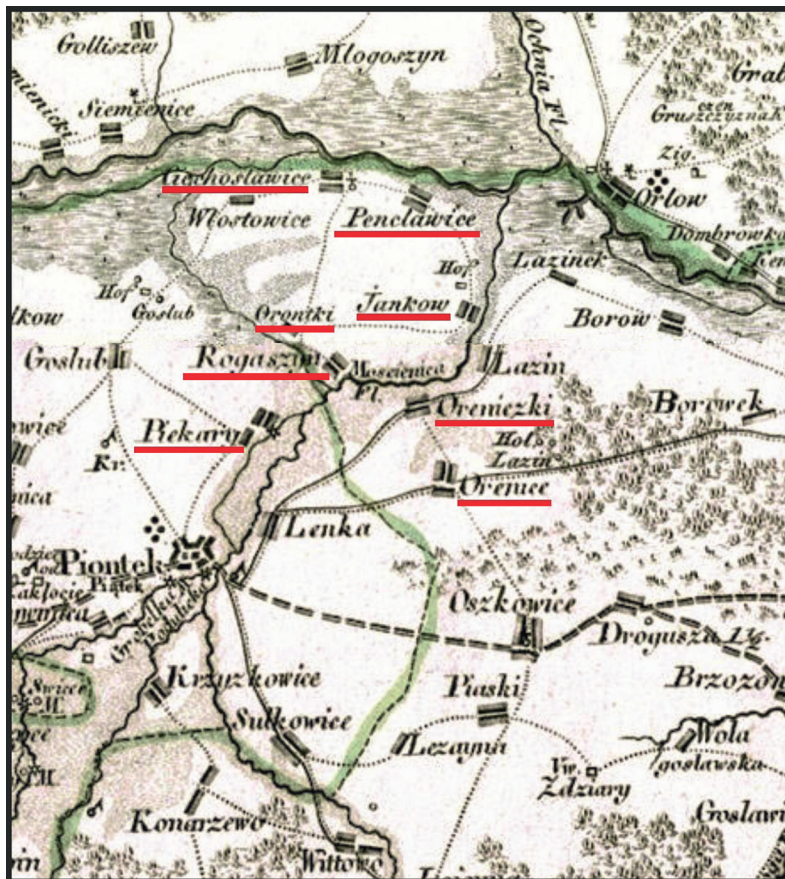

Ryc. 122. Rogaszyn stan. 2–4, gm. Piątek. Fragment mapy z 1793 roku z Rogaszynem (Roguszynem) i okolicą.

Fig. 122. Rogaszyn site 2–4, commune of Piątek. Fragment of a map from 1793 depicting Rogaszyn and its vicinity.

Ryc. 123. Fragment mapy Gilly'go z 1803 roku z okolicami Rogaszyna i Orenic oraz ówczesnym przebiegiem Moszczenicy i Maliny.
 Fig. 123. Fragment of Gilly's map from 1803 depicting Rogaszyn and Orenice and their vicinity, as well as the course of the rivers: Moszczenica and Malina of that time.

Ryc. 124. Fragment mapy z tzw. Kwatermistrzowska Wojska Polskiego z lat 1822–1831 (wyd. w 1843 roku) z Rogaszynem i układem sieci rzecznej w jego pobliżu – A. Legenda: 1 – dwór w Rogaszynie; 2 – gródek stożkowy w Orenicach. B – powiększenie fragmentu mapy z lokalizacją zabudowy dworu w Rogaszynie.
 Fig. 124. Fragment of a map from the so-called Polish Army Quartermasters (Kwatermistrzowstwo Wojska Polskiego) from 1822–1831 (published in 1843) with Rogaszyn and the river network in its vicinity – A. Legend: 1 – manor at Rogaszyn; 2 – conical stronghold at Orenice. B – a blown up fragment of a map with the location of the manor at Rogaszyn.

Ryc. 125. Fragment planu Piątku z 1847 roku w przeryszie wykonanym przez S. Cisaka w 1982 roku z oryginału przechowywanego w Archiwum Państwowym w Łodzi (Dział Kartografii, sygn. 1593).

Fig. 125. Fragment of a plan of Piątek from 1847, redrawn by S. Cisak in 1982 from the original catalogued by National Archive in Łódź (Archiwum Państwowe w Łodzi) (Cartography section, sign. 1593) (Dział Kartografii, sygn. 1593).

Danych dostarczają przywołane mapy z 1793 (ryc. 122), 1804 (ryc. 123), jak i z 1843 r. (ryc. 124). Jednocześnie wszystkie wskazują, że Rogaszyn był położony na lewym brzegu szerokiej doliny Moszczenicy, będącej prawobrzeżnym dopływem Bzury. Obecna Moszczenica swym głównym nurtem została w przeszłości skierowana w dolnym biegu w nowe koryto, przebiegające na północ od Rogaszyna. Dopiero na mapie z 1843 r. widzimy, że pod Rogaszynem obok koryta Moszczenicy pojawia się koryto Maliny (ryc. 124A, B). Przed rokiem 1843 główny nurt rzeki Moszczenicy miał swoje koryto w bezpośrednim sąsiedztwie Rogaszyna i istnieją podstawy, widoczne w czytelnym ukształtowaniu terenu, do tego, aby uznać współczesny melioracyjny tzw. donośnik po części za jedno z pierwotnych koryt Moszczenicy, natomiast w pewnej odległości poprowadzono dopiero nurt rzeki Maliny. Sama Malina pierwotnie wpadała do Moszczenicy w okolicy Piątku, co ukazują mapy z 1793 (ryc. 122) oraz z 1803 r. (ryc. 123). Obecny przebieg Maliny na wysokości Rogaszyna należy uznać za jedno z pierwotnych koryt i rozlewisk Moszczenicy, które tworzą pomiędzy sobą swego rodzaju piaszczystą wyspę. Do tego tematu jeszcze powrócimy poniżej. Interesującej informacji dostarcza również archiwalny plan Piątku z 1847 r., gdzie obok Moszczenicy przepływającej na boku miasta pojawia się określenie drugiego koryta rzeki oznaczonej jako Nowa Malina (ryc. 125), co można rozumieć jako nowo utworzony kanał, który funkcjonuje już na mapie z 1843 r., a brak go na mapach z 1793 i 1803 r. Za udostępnienie planu Piątku chciałbym w tym miejscu serdecznie podziękować Panu S. Cisakowi, autorowi kilku publikacji o dziejach Piątku i okolic, z których będziemy także korzystać w dalszej części naszego omówienia.

Niezwykle interesująca jest informacja zawarta w pracy lokalnego kronikarza S. Cisaka z Piątku, o tym, że w 1433 r. – arcybiskup Wojciech Jastrzębiec nakazał przekopać kanał od rzeki Maliny do Moszczenicy za Piątkiem, celem zasilenia młyna arcybiskupiego należącego do majątku kościelnego (S. Cisak 2009, s. 288). Wynika z tego, że Malina pierwotnie miała swoje ujście do Moszczenicy pod Piątkiem, a nie płynęła pod Rogaszynem.

Przejdźmy do ustaleń dotyczących historii samego Rogaszyna i jego właścicieli. Jakkolwiek po badaniach z 2010 r. wykonano opracowanie ich wyników to zawiera ono wiele, mówiąc ogólnikowo, błędów.

Odnosi się to m.in. do historii Rogaszyna. W przywołanym opracowaniu pada stwierdzenie, że do lat 70. XVI w. brak informacji o Rogaszynie (K. Czarniak i in. 2012, s. 29). Jest to oczywistą nieprawdą, o czym świadczą przekazy ze źródeł pisanych zestawione poniżej w kalendarium.

Kalendarium:

- w 1389 r. i 1391 r. – odnotowano pierwszych znanych właścicieli piszących się z Rogaszyna w osobach Niemierzy i Piotra (S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski 1970, s. 70);
- w 1397 r. wymieniony jest *Petradius* (Pietrasz/Piotr) *de Rogasino* z synem Albertem/Wojciechem (*Księgi sądowe...* 1897, nr 404);
- w 1399 r. wymieniony zostaje Wojciech (S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski 1970, s. 70);
- około 1400 r. Jakusz Tretka h. Nałęcz dokonał zakupu działu zwanego „Ostrów” w Rogaszynie (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28). Niestety autorzy nie podają daty rocznej ani też od kogo ten „Ostrów” Jakusz kupił;
- w 1402 r. Wojciech z Rogaszyna, syn Pietrasza, zyskuje połowę Rogaszyna od swego stryja Niemierzy (czyli brata swego ojca Pietrasza, których odnotowano w 1389 i 1391 r.) za dopłatą 70 grzywien. W tym samym roku zapisuje żonie Helenie posag na swym dziale w Rogaszynie. Sam Wojciech jest notowany w zapiskach sądowych przynajmniej do lat 30. XV w. (T. Nowak 2002, s. 94). Wojciech z Rogaszyna został przypisany do h. Nałęcz – w przypisie T. Nowak stwierdza, że Rogaskich h. Nałęcz wymienia B. Paprocki, a do tego jego dzielcami majątku w 1436 r. byli Niemierza Łąka z Ciechosławic (h. Nałęcz – BM), Wojciech z Rogaszyna i Piotr z Górek (T. Nowak 2002, s. 94). Ponownie jego przypisanie do Nałęczów znajdujemy w innej pracy, gdzie wymieniony jest zapis o poręczeniu posagu Nastce, córce Jakusza Tretki z Ciechosławic, za jej brata Dobrogosta, niestety brak daty rocznej (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28);
- w 1410 r. wymieniony jest Grzegorz z Rogaszyna, który trafił do niewoli krzyżackiej w Elblągu po bitwie pod Grunwaldem wraz ze Stefanem Puczkiem h. Rola z pobliskich Pęcławic (M. Biskup 1959, s. 700; T. Nowak 2002, s. 94; D. Gołygowski 2019, s. 23);
- w 1433 r. arcybiskup Wojciech Jastrzębiec nadał dziesięciny z ról folwarcznych w Rogaszynie i Rogaszynku (pojawia się podział na Rogaszyn i Rogaszynek, o czym wspominaliśmy już wcześniej) na uposażenie kolegiaty w Łowiczu (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). W tym miejscu chciałbym podziękować dr. Ł. Ćwikle z Katedry Historii Średniowiecznej UŁ, który udzielił autorowi wiele cennych informacji dotyczących właścicieli Rogaszyna;
- w 1436 r. synowie Niemierzy i Stachny, Grzegorz (w źródłach notowany od 1417 r.) i Mikołaj dokonują podziału majątku dotąd niedzielnego, uzyskując po połowie dóbr w Rogaszynie (T. Nowak 2002, s. 94);
- w 1441 r. (data uzyskana od dr. Ł. Ćwikły) synowie Jakusza dokonują transakcji, Niemierza Łąka z Ciechosławic kupuje od swego brata Pełki z Ciechosławic „dział insula vulgariter Ostrowy” między Rogaszynem a Orenicami za 80 grzywien. Opis tej transakcji znajdujemy w innej publikacji, gdzie możemy przeczytać, co Pełka sprzedaje, ale bez podania daty rocznej: „swój dział ojczysty i działki przypadające mu po zmarłym bracie Piotrze i po rezygnacji z praw po ojcowizny dziekana Dobrogosta oraz część wyspy (Ostrowa) położonej między Rogaszynem a Orenicami. Ponadto Pełka odstąpił od prawa patronatu kościoła w Ciechosławicach” (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 29);
- w 1448 r. Katarzyna, córka Mikołaja z Rogaszyna wychodzi za Marcina z Leszna (h. Sulima?), a ten zapisuje jej 40 grzywien posagu i 20 grzywien wiana na połowie swych dóbr w Lesznie, w 1481 r. odnotowana jako wdowa, zmarła przed 18 VI 1482 r. a ich potomkami byli Stefan, Wojciech i Małgorzata (T. Nowak, T. Pietras 2016, s. 109);
- w 1453 r. dochodzi do sprawy dotyczącej rozgraniczenia Rogaszyna z sąsiednią majątnością w Piekarach, a tę informację ponownie zawdzięczam dr. Ł. Ćwikle. Wówczas jako właściciel Rogaszyna wystąpił ponownie Mikołaj, natomiast Piekary należały do Jana, podłowczego łączyckiego, sprawującego ten urząd w latach 1438 – 1454, który pochodził z rodu Roliczów (A. Szymczakowa 1984, s. 64);
- w 1471 r. wymieniony jest *Rogaszyn maiori* (informacja dr. Ł. Ćwikły);
- w 1495 r. wymieniony jest Stanisław z Rogaszyna. Scholastyk Jan Łąka i Dobrogost z Ciechosławic i z Woli Warszzyckiej (Nałęcz) zamienili z dopłatą 500 grzywien „łan osiadły w Ostrowie, położonym

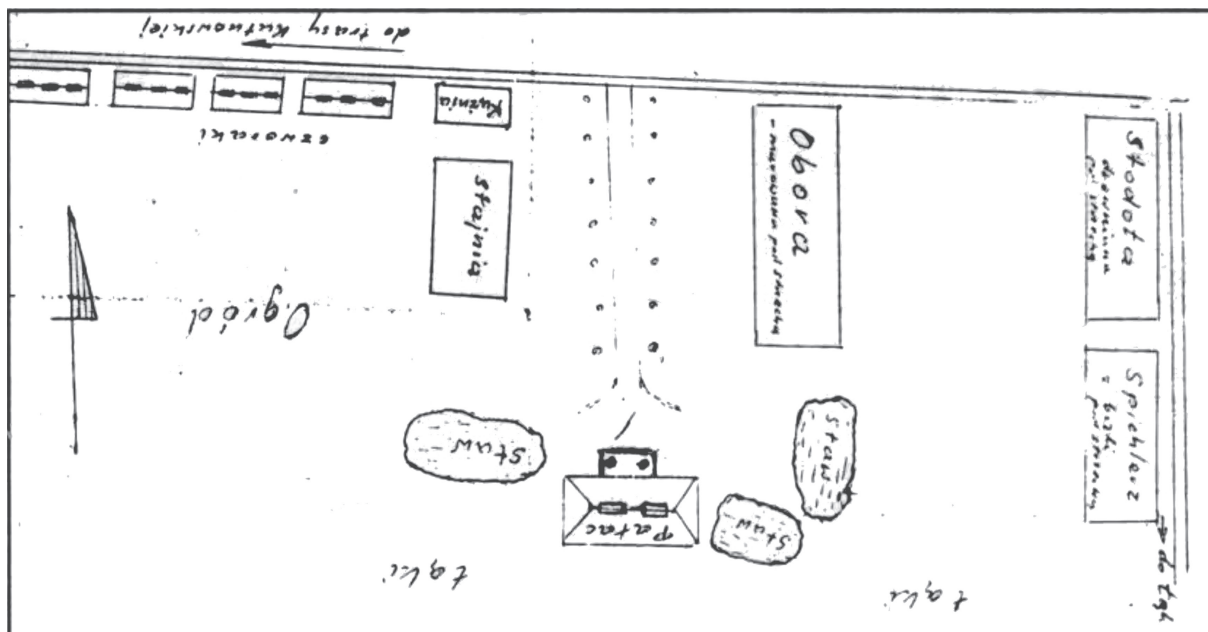
między Rogaszynem Stanisława i Orenicami”, za posiadłość w ziemi sieradzkiej (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 29). To rodzinne stwierdzenie Rogaszyn Stanisława może sugerować, że Stanisław był rodowcem Jana Łąki i Dobrogosta h. Nałęcz. W takiej sytuacji, nowym właścicielem „części” Rogaszyna zwanym „Ostrowie” stał się Maciej z Brzozy, z ziemi sieradzkiej, bez wskazanego herbu (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 30);

- w 1576 r. Rogaszyn dzielił się na *Rogaszino major* gdzie właścicielem całości był Jakub Rogaski i *Rogaszino minor*, które należało do niego tylko w części (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). Wówczas w Rogaszynie major odnotowano: 1,5 łana, karczmę i 4 osadników (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). Ponadto Jakub był także wtedy właścicielem części w Orenicach, miejscowości sąsiadującej przez Moszczenicę z Rogaszynem (L. Kajzer 1980, s. 257);
- w 1647 r. Eustachy syn Jakuba Rogawskiego h. Rola, zmarłego przed 1647 r. wydzierżawił Florianowi Bykowskiemu z Pęcławic dobra Rogaszyn (Wielki) i Prątki (zapewne chodzi o Orątki wieś koło Rogaszyna – B.M.), które następnie mu sprzedaje (K. Bielecki 1931, s. 88 – 89). Nie można wykluczyć, że Jakub Rogawski zmarły przed 1647 r. jest tożsamy z Jakubem Rogaskim wymienionym w 1576 r.;
- w 1719 r. wsie Rogaszyn i Rogaszynek znajdujemy w ramach majątku Pęcławice, najpewniej przynależnego już wtedy do rodziny Bykowskich h. Gryf. Co istotne, według inwentarza dóbr pęcławickich z tego roku, w Rogaszynie wymienione są jedynie zabudowania w postaci 4 chałup, a w Rogaszynku 1 budy (T. Nowak 2011, s. 346 – 347);
- w 1775 r. Rogaszyn z resztą dóbr pęcławickich znajduje się w rękach Antoniego Potkańskiego h. Brochwicz, podkomorzego sandomierskiego. W jego ręce najpewniej ten majątek trafił już około 1744 r. (T. Nowak 2011, s. 346; M. Kobieracki 2017, s. 128);
- w 1790 r. Rogaszyn wraz z pozostałymi dobrami pęcławickimi należy do Józefa Molskiego, kasztelana rogozińskiego, a w latach 1820 – 1822 do jego syna Bernarda. W inwentarzu dóbr wymieniono w Rogaszynie 9 dymów (T. Nowak 2011, s. 346 – 347; M. Kobieracki 2017, s. 129);
- w 1822 r. w drodze kupna Rogaszyn z całym majątkiem pęcławickim przechodzi do rodziny Stanisława Ciemnowskiego, a później do Łebkowskich (T. Nowak 2011, s. 346);
- w 1872 r. Rogaszyn został oddzielony od dóbr w Pęcławicach (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661);
- XIX–XX w. w opracowaniu regionalnego kronikarza Stanisława Cisaka z Piątku, autora trzech publikacji o historii Piątku i okolic (2001; 2003; 2009) znajdujemy w jednej z nich interesujące dane dotyczące Rogaszyna i istniejącego tam dworu. Dane te odnoszą się niestety głównie do drugiej połowy wieku XIX i początków wieku XX;
- w 1871 r. (lub 1872 r.) właścicielem Rogaszyna, Rogaszynka i Orądek (na mapach jako Orątki) stał się Bronisław Łebkowski, po oddzieleniu tych miejscowości od majątku w Pęcławicach (S. Cisak 2001, s. 206). Majątek rogaszyński w 1884 r. przeszedł drogą sprzedaży na trzech właścicieli: Eugeniusza Tarnowskiego, Eugeniusza Urbanowicza i Teofila Czarneckiego, jednak w 1910 r. jako właściciela odnotowano Piotra Żbikowskiego, który rozprzedał ziemię rolnikom (S. Cisak 2001, s. 206).

W pracy S. Cisaka znajdujemy także opis rogaszyńskiego dworku wraz z jego rysunkową rekonstrukcją oraz przybliżoną lokalizacją (ryc. 126). Opis dworku został odtworzony na podstawie informacji uzyskanych od mieszkańca Rogaszyna, Jana Łabędzia. Czytamy tam, iż był to „dworek drewniany, parterowy, kryty strzechą [...]. Wewnątrz posiadał cztery pokoje oraz sień. Drewniany ganek podpierany dwiema okrągłymi kolumnami. Schody ułożone zostały z płaskiego kamienia łupanego” (S. Cisak 2001, s. 207).

Według tego przekazu dworek wraz z zabudowaniami gospodarczymi został zniszczony przez wicher w 1919 r., kiedy te ruiny kupił od ostatniego dziedzica Czarneckiego miejscowy rolnik Andrzej Bryszewski, który wybudował tam dom, stodołę itd., po nim dziedziczyli jego synowie Ignacy i Stanisław (S. Cisak 2001, s. 207). Załączona lokalizacja opisywanego dworu nakazuje przypuszczać, iż został on wzniesiony na południe od drogi, wzdłuż której usytuowane są obecne zabudowania Rogaszyna, w pobliżu resztek niewielkich stawów (ryc. 126). Najprawdopodobniej ślady tego dworu i drogi prowadzącej do niego zlokalizowano na zdjęciach wykonanych z nalogów dronem (R. Brzejszczak, w tym tomie).

Podsumowując informacje zawarte w powyższym kalendarium można stwierdzić, że co najmniej od wieku XIV Rogaszyn należał do rodziny pieczętującej się herbem Nałęcz i dowodnie do schyłku wieku XV w ich rękach pozostawał. Za takim przypisaniem herbowym tych właścicieli Rogaszyna opowiedział

Ryc. 126. Rogaszyn gm. Piątek. Plan dworu w Rogaszynie wraz z zabudowaniami (za: S. Cisak 2001, s. 2008).

Fig. 126. Rogaszyn commune of Piątek. Plan of the manor at Rogaszyn with auxiliary buildings (after: S. Cisak 2001, p. 2008).

się T. Nowak (2002, s. 94). Według XVI-wiecznego heraldyka B. Paprockiego, Rogascy z ziemi łęczyckiej (z Rogaszyna) pieczętowali się właśnie herbem Nałęcz (B. Paprocki 1858, s. 216).

W 1576 r. w źródłach notowany jest Jakub Rogaski bez przypisania herbowego. Jakkolwiek można by przyjąć, że jest on potomkiem wcześniejszych właścicieli Rogaszyna h. Nałęcz to zdają się temu przeczyć informacje zawarte w kolejnych herbarzach, wskazujące na zgoła odmienne powiązania heraldyczne rodziny Rogawskich (Rogaskich) z Rogaszyna.

Według K. Niesieckiego, należy ich przypisać do h. Rola i do tej rodziny miał należeć Jan Rogaski, który w roku 1619 jako dowódca Lisowczyków wysłany został na pomoc Cesarzowi (K. Niesiecki 1841, s. 124–125). Jest to jednak informacja błędna, gdyż pochodził on w istocie z Rogaszyc w Wielkopolsce (J. Teodorczyk 1988–1989, s. 421–423). Również S. Uruski osadzał w Rogaszynie Roliczów, a ich przedstawicielami mieli być m.in. jakiś Dobrogost – dworzanin Zygmunta III (1620 r.), Jan – miecznik brańkowski i Jakub podpisujący w 1697 r. elekcję króla Augusta II Sasa z województwem łęczyckim, natomiast rodzinę Rogaskich h. Nałęcz przypisuje do wsi Rogaszyc, wsi w Wielkopolsce (S. Uruski, 1931, s. 216–217). Także w tym wypadku jest to zapewne pomyłka, gdyż J. Teodorczyk wśród braci Lisowczyka wymienia m.in. Dobrogosta i Jana, pochodzących z Rogaszyc w powiecie pyzdreckim województwa kaliskiego (J. Teodorczyk 1988–1989, s. 421). Tym niemniej znana strona internetowa „Genealogia Mi-nakowskiego” zalicza licznych Rogaskich, właśnie z Rogaszyna do herbu Rola, wymieniając całą grupę ich przedstawicieli, którzy zapewne po 1647 r. przenieśli się do Małopolski, o czym poniżej. W spisie urzędników z XVI–XVIII w. województwa łęczyckiego nie odnotowano żadnego Rogaskiego, czy też Rogawskiego h. Rola z Rogaszyna (E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz 1993).

Dla nas istotną i jednoznaczną informacją jest dokument świadczący o wydzierżawieniu w 1647 r. (i późniejszej sprzedaży) dóbr rogaszyńskich przez Eustachego Rogawskiego h. Rola Bykowskim z Pęcławic. Do Roliczów z Rogaszyna, potomków wzmiankowanego Jakuba i Eustachego Rogawskich, K. Bielecki zalicza także Karola Rogawskiego, który w 1840 r. otrzymał przyznanie szlachectwa z tym herbem w Heroldii Królestwa Polskiego, będącego w 1846 r. „sekretarzem dyktatury” (K. Bielecki 1931, s. 88). Więcej informacji o tym przedstawicielu Roliczów znajdujemy w *Polskim Słowniku Biograficznym* autorstwa S. Kieniewicza (1988–1989, s. 423–425). Jego pełne nazwisko to Rogawski Franciszek Karol Jan (1819?–1888), syn Jana Nepomucena Rogawskiego h. Rola (1750–1832), podstolego sanockiego

(S. Kieniewicz 1988 – 1989, s. 423). W takiej sytuacji nie można wykluczyć, że już Jakub Rogaski odnotowany w 1576 r. należał do herbu Rola i to jego przedstawiciele wymienienia „Genealogia Minakowskiego”.

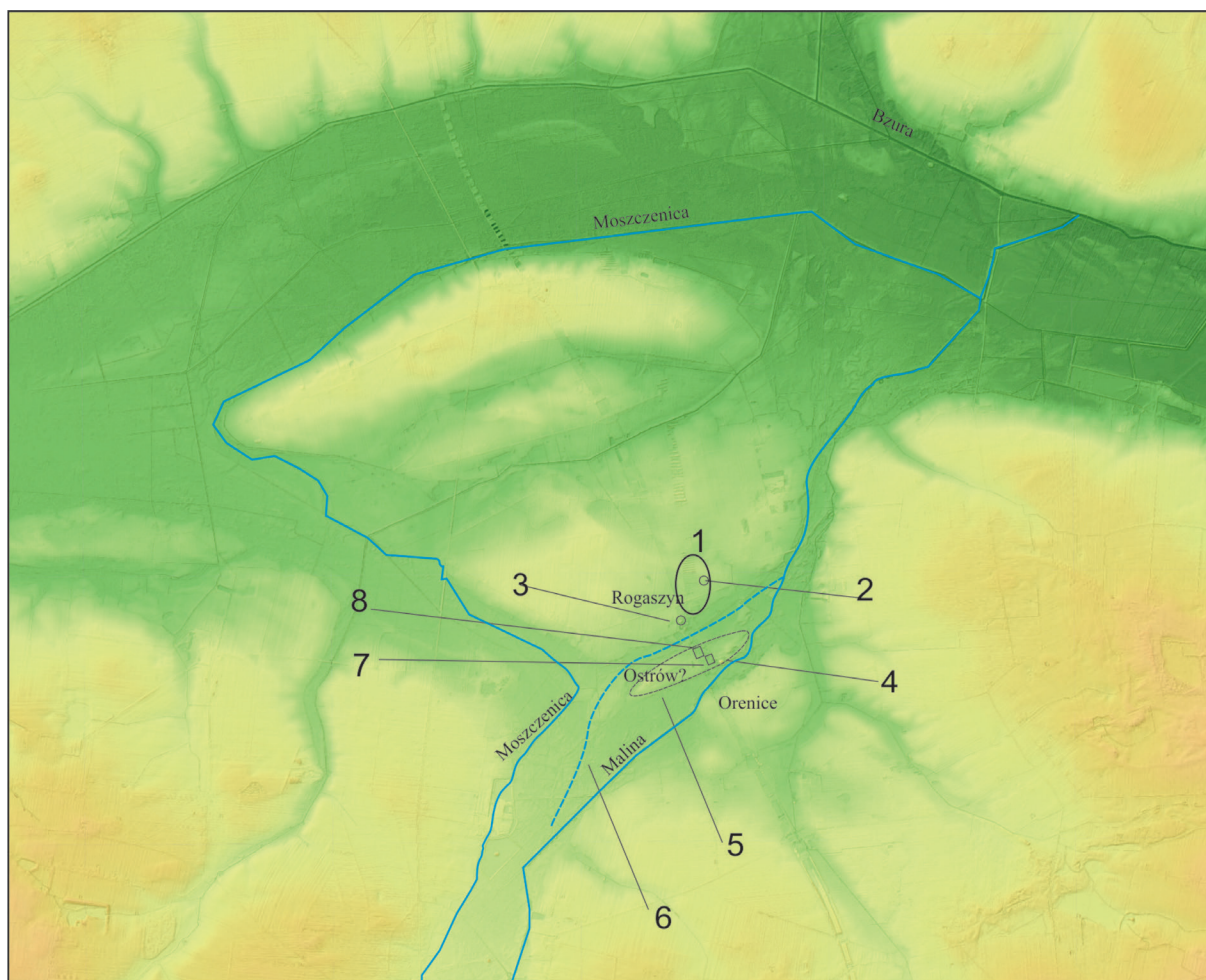
Datowanie pozyskanych materiałów archeologicznych wskazuje, że wymieniony w 1576 r. Jakub Rogaski mógł być nawet budowniczym dworu w Rogaszynie, z którego odkryliśmy zespół kafli piecowych będących na jego wyposażeniu. Jednocześnie nie wykluczamy możliwości, iż dwór powstał jeszcze wcześniej. Niewątpliwie kolejni właściciele Rogaszyna z wieku XVII, zaliczani do Roliczów, w pełni zasługują na uwagę. Przebudowywali oni zapewne swój majątek co najmniej do 1647 r. W takiej sytuacji zadziwiająco są inwentarze dóbr pęcławickich z XVIII w., które w Rogaszynie nie wymieniają żadnego dworu, co skłania nas do wniosku, że został on przed rokiem 1719 całkowicie zniszczony i rozebrany.

Naszym zdaniem, z powyższych ustaleń wynika, że opis dworu zawarty u S. Cisaka nie odpowiada charakterem materiałem pozyskanym w 2002 r., które wchodziły w skład założenia dworskiego. W takiej sytuacji mamy do czynienia z założeniem starszym XVI-XVII-wiecznym oraz niewątpliwie i z drugim założeniem dworskim młodszym, o którym pisze S. Cisak. To drugie założenie, jakkolwiek zapewne zlokalizowane w pobliżu starszego, mogło powstać po 1871 r. (1872? r.), po wydzieleniu Rogaszyna, Rogaszynka i Orądek (na mapach jako Orątki, ryc. 124) z dóbr pęcławickich (*Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...* 1888, s. 661). Być może fundatorem tego dworku był Bronisław Łebkowski, wywodzący się z Pęcławic (S. Cisak 2001, s. 206). W takiej sytuacji trudno zrozumieć informację kartograficzną, gdzie na mapie wykonanej w latach 1822 – 1831 (wyd. w 1834 r.) zaznaczono przy Rogaszynie symbol dworu (ryc. 124). Mogłoby z tego wynikać, że młodszy dwór powstał nie około 1871/1872 r., lecz znacznie wcześniej, ale dlaczego w takiej sytuacji *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...*, wydany w 1888 r. tego dworu w Rogaszynie nie odnotował? Trudno to wyjaśnić. Wzmiankowany młodszy dwór uległ ostatecznemu zniszczeniu w 1919 r. (S. Cisak 2001, s. 207).

Niewątpliwie w kontekst naszych rozważań o historii Rogaszyna należy również włączyć istniejący w pobliżu Rogaszyna tzw. gródek stożkowaty, będący pozostałością szlacheckiej siedziby obronnej. Wzmiankowany obiekt jest zlokalizowany pomiędzy miejscowościami Rogaszyn i Orenice, obecnie jest zaliczany do miejscowości Orenice (ryc. 124). Obiekt ten został wspomniany przez J. Kamińską, bazującą na informacjach S. Kozierowskiego (1926, s. 314), pod nazwą Oreniczki, jako położony pomiędzy rzekami Moszczenicą i Maliną (J. Kamińska 1953, s. 96) i ponownie wymieniony w wykazie tego typu budowli bez dodatkowych danych (J. Kamińska 1968, s. 48, ryc. 1). Szerszych informacji dostarczyła praca L. Kajzera, który stwierdzał, że miejscowość Orenice pojawia się w źródłach pisanych dopiero w 1386 r., a wśród jej licznych właścicieli udokumentowanych w drugiej połowie wieku XVI (w 1576 r.) są m.in. Oryńscy, ale także części w tej miejscowości posiadał Jakub Rogaski (L. Kajzer 1980, s. 257), właściciel Rogaszyna, o którym już pisaliśmy powyżej. Według A. Pawińskiego, Jakub Rogaski miał w 1576 r. 1,5 łana opisane jako w Orinicze (A. Pawiński 1883, s. 101). Zdaniem L. Kajzera w wyniku przeprowadzonych wówczas pierwszych badań tego obiektu, czas jego funkcjonowania należało datować na XIII-XIV w. (L. Kajzer 1980, s. 257). W latach 1986 – 1987 przeprowadzono ponowne badania obiektu pod kierunkiem M. Kołaczyka i nadzorem L. Kajzera (L. Kajzer 1987, s. 190; 1988, s. 201; M. Kołaczyk 1990, s. 1). Po tych badaniach zweryfikowano czas funkcjonowania gródka na drugą połowę wieku XIV i pierwszą połowę wieku XV, co autorowi pozwoliło upatrywać właściciela i fundatora tejże budowli, w Grzymisławie *de* Orenice, który został odnotowany w źródłach w 1386 r. (M. Kołaczyk 1990, s. 73).

W tym miejscu musimy wrócić do informacji źródłowych i dokumentów z XV w. dotyczących Rogaszyna i tzw. „Ostrowa”, stanowiącego „część wyspy (Ostrowa) położonej między Rogaszynem a Orenicami”, wymienionej około roku 1400 i następnie w latach 1441 i 1495, jako związanej z właścicielami Rogaszyna (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28 – 29), które to informacje zawarte zostały w kalendarium. Analizując archiwalne mapy okolic Rogaszyna, spróbowano zlokalizować ten „Ostrów”. W tym celu wykorzystano mapę hipsometryczną z naniesionymi na nią podstawowymi elementami naszej rekonstrukcji (ryc. 127). Wydaje się, że tylko jedno miejsce swym charakterem może odpowiadać takiej lokalizacji. Naszym zdaniem podstawowa kwestia sprowadza się do ustalenia pierwotnego przebiegu rzeki Moszczenicy. Danych dostarczają przywołane już wcześniej mapy z lat 1793 (ryc. 122), 1804 (ryc. 123) oraz 1822 – 1831 (ryc. 124), z których wynika, że Rogaszyn pierwotnie znajdował się na lewym brzegu szerokiej doliny Moszczenicy. Dopiero na mapie z 1843 r. widzimy, że pod Rogaszynem, obok koryta Moszczenicy, pojawia się koryto Maliny (ryc. 124A, B). Te ustalenia zostały naniesione na mapę hipsometryczną

Ryc. 127. Sytuacja okolic Rogaszyna na mapie hipsometrycznej. Legenda: 1 – lokalizacja stanowiska Rogaszyn 2–4; 2 – lokalizacja cmentarzyska pomorsko-kloszowego; 3 – przybliżona lokalizacja dworu starszego (badania 2002 r.); 4 – średniowieczny gródek stożkowaty; 5 – domniemany „Ostrów”; 6 – jedno z kopalnych koryt Moszczenicy; 7 – wykop badawczy z 2003 roku (stan. Orenice 3–3a); 8 – wykop badawczy z 2010 roku (stan. Orenice 9).

Fig. 127. Situation of the vicinity of Rogaszyn on a hypsometric map. Legend: 1 – location of the site of Rogaszyn 2–4; 2 – location of the Pomeranian Cloche cemetery; 3 – approximate location of the older manor (research from 2002); 4 – medieval conical stronghold; 5 – assumed “Ostrów”, 6 – one of the old riverbeds of the Moszczenica river; 7 – research trench from 2003 (site Orenice 3–3a); 8 – research trench from 2010 (site Orenice 9).

(ryc. 127). Przed 1843 r. główny nurt rzeki Moszczenicy miał swoje koryto w bezpośrednim sąsiedztwie Rogaszyna. Czytelne ukształtowanie terenu daje podstawy, aby uznać współczesny melioracyjny tzw. donośnik (na współczesnych mapach topograficznych, ryc. 2), po części, za jedno z pierwotnych koryt Moszczenicy, natomiast w pewnej odległości poprowadzono dopiero koryto rzeki Maliny. Obecny przebieg Maliny na wysokości Rogaszyna należy uznać za wykorzystanie jednego z pierwotnych koryt i rozlewisk Moszczenicy. Oba te ramiona Moszczenicy tworzą pomiędzy sobą piaszczystą wyspę, którą chcemy zidentyfikować z „Ostrowem”, znanym ze średniowiecznych źródeł pisanych. To właśnie na obszarze tejże „wyspy” jest zlokalizowany wzmiankowany gródek stożkowaty. Obszar „wyspy” obejmuje zlokalizowane na niej stanowiska znane z AZP o numerach 15 i 17 oraz właśnie gródek stożkowaty – nr 16 (ryc. 2; 127).

Rekonstrukcję usytuowania owego „Ostrowa” potwierdzają również badania archeologiczne przeprowadzone na tej „wyspie”. W 1999 r. na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w Łodzi Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego przeprowadziła na projektowanej autostradzie A-1 w interesującym nas rejonie badania powierzchniowe i sondażowe, lokalizując wówczas szereg nowych stanowisk. Wśród nich znalazło się stanowisko usytuowane pomiędzy stanowiskami Oreniczki 2 i 3 (ryc. 2, Oreniczki stan. 2 na obszarze AZP nr 15 i Oreniczki stan. 3 na obszarze AZP

nr 17) – wspomnianymi powyżej, a które otrzymało nowe oznaczenie Orenice 3 (ryc. 126: 7). Zostało ono objęte badaniami wyprzedzającymi zrealizowanymi w 2004 r. (B. Muzolf, D. K. Płaza 2009). W wyniku tych badań stwierdzono, że stanowisko Orenice 3 od południa ogranicza szeroka dolina rzeczna z wypełniskami powodziowymi i rzecznymi związanymi z korytem Moszczenicy (obecnie Maliny) oraz, że „wyspa” jest przedzielona kopalnym przełomem rzecznym na części wschodnią i zachodnią (stąd określenie stan. Orenice 3 – 3a). W wyniku decyzji o przesunięciu projektowanej autostrady na zachód, w 2009 r. zrealizowano badania sondażowe na stanowisku określonym jako Orenice 9, AZP 59 – 52/15 (B. Gwóźdź i in. 2009, s. 67), które pierwotnie nosiło numer Oreniczki 2 i bezpośrednio sąsiadowało ze stanowiskiem Orenice 3, badanym w 2004 r. Po rozpoznaniu z 2009 r. do badań archeologicznych na obszarze tego stanowiska, pozostającym w kolizji z autostradą przystąpiła w 2010 r. firma „Archeotech” Łukasz Król. W zrealizowanych wówczas wykopach ponownie uchwycono bogate nawarstwienia związane z doliną rzeczną, ale usytuowane na północnej krawędzi wyznaczonego przez nas „Ostrowa”, które w tymże opracowaniu zostało określone jako starorzecze Maliny. Oczywiście nie jest to starorzecze Maliny tylko jedno z pierwotnych koryt Moszczenicy.

Te ustalenia jednoznacznie nas utwierdzają, że teren, w którym upatrujemy średniowiecznego „Ostrowa” to piaszczysta wyspa utworzona w szerokiej dolinie pomiędzy dwoma korytami (starorzeczami), meandrującej pierwotnej rzeki Moszczenicy. Obecnie w jednym z jej koryt (południowym) płynie przedłużona (przedłużona od Piątku?) rzeka Malina.

W takiej sytuacji wydaje się być wyjaśniona kwestia, nad jaką to rzeką lokalizowany był w średniowieczu po czasy bez mała współczesne Rogaszyn i najpewniej udało się także zlokalizować teren określany w średniowiecznych źródłach jako „Ostrów” położony pomiędzy Rogaszynem i Orenicami. W tym miejscu jawi się chyba dodatkowo możliwość przypisania tego terenu (wraz gródkiem stożkowatym?) nie do rodziny Oryńskich, lecz do Nałęczów z Rogaszyna, gdyż to oni rozporządzali „Ostrowem” co najmniej do 1495 r. Obecnie ta część jest włączana w obszar Orenic, ale należy pamiętać, że i w Orenicach jeszcze w 1576 r. miał swą część, wspomniany powyżej, Jakub Rogaski z Rogaszyna, a która może być lokalizowana właśnie na tym „Ostrowie”.

Uzupełnienia. Zarys historii kilku miejscowości powiązanych z Rogaszynem

Ciechosławice

Ciechosławice występują w zapiskach z lat 1397 – 1399 i są w posiadaniu wymienionego Jakusza (S. M. Zajączkowski 1966, s. 51; 1996, s. 51), którego identyfikujemy obecnie z Jakuszem Tretką h. Nałęcz, zm. przed 1409 r. (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28). W bliżej nieokreślonych okolicznościach Ciechosławice przeszły z rąk Nałęczów w ręce Puczków h. Rola z Pęcławic. W zapisku z 1584 r. odnotowano Jakuba Puczka z Ciechosławic, który miał za żonę Jadwigę córkę Stanisława Puczka z Pęcławic (T. Nowak 2011, s. 346). Znany regionalista z Piątku, S. Cisak podawał, że to Rolicze w latach 1520 – 1521 wzniesli kaplicę/kościół w Cichosławicach. Ciechosławice najpewniej w wieku XIX lub w początkach wieku XX zostały włączone do Pęcławic.

W tym miejscu można także poczynić pewną dygresję dotyczącą owej informacji o kościele w Ciechosławicach. W popularnych tekstach opisujących ten obiekt spotykamy informację, że: „Drewniany kościół filialny pw. Matki Bożej Łaskawej w Pęcławicach przynależny do Parafii Świętej Trójcy w Piątku (gmina Piątek, powiat łęczycki) wcześniej wchodził w zasoby nieistniejącej aktualnie małej wioski Ciechosławice. Historią swoją sięga roku 1521, gdzie za sprawą fundatorów z rodu Rola (h. Rola) wystawiono pierwszą świątynię.” (<https://www.kosciol-rzymskokatolicki.pw.matki.bozej-laskawej-w-peclawicach>). Jak już wspominaliśmy powyżej, Ciechosławice zostały odnotowane już w zapiskach z lat 1397 – 1399 i były wówczas w posiadaniu Jakusza (S. M. Zajączkowski 1966, s. 51; 1996, s. 51), którego identyfikuje się obecnie z Jakuszem Tretką h. Nałęcz (K. Latocha, T. Nowak 2009, s. 28). Wracając do samego kościoła w Ciechosławicach to powyższe informacje o nim są, co do jego początków, całkowicie błędne, gdyż ma on genezę co najmniej XV-wieczną i jest związany z rodem Nałęczów, którzy byli zapewne również jego fundatorami, o czym przekonują opracowania naukowe K. Latochy i T. Nowaka (2009, s. 29) oraz T. Nowaka (2011, s. 347). Ciechosławice zapewne w XIX w. zostały włączone do pobliskich Pęcławic, gdyż na mapie z 1843 r. jeszcze są uwzględniane. Obecnie dawne Cichosławice z kościołem/kaplicą są określane jako Pęcławice Parcele. Wynika z tego, że

w popularnym obiegu funkcjonują całkowicie mylne informacje, wprowadzające w błąd społeczność lokalną i, jak widać, władze kościelne.

Pęcławice

W latach 2002 – 2003 na obszarze Pęcławic przeprowadzono szeroko zakrojone badania archeologiczne związane z budową autostrady (E. Dziubek i in. 2011). Dla potrzeb opracowania tychże badań, ze względu na charakter odkrytych tam materiałów od wczesnego średniowiecza poczynając, na wieku XX kończąc, powstała praca T. Nowaka o dziejach Pęcławic, z której zaczerpniemy kilka istotnych informacji dotyczących m.in. Rogaszyna oraz szeregu sąsiednich miejscowości (2011, s. 343 – 348). Dotychczas przyjmowano, że nazwa miejscowości Pęcławice pojawia się w 1389 r., kiedy to pisał się z nich Dersław (S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski 1970, s. 29). Jednak T. Nowak uznaje ustalenia S. Kozierowskiego i przyjmuje, że data ta odnosi się do innej miejscowości, a interesujące nas Pęcławice wraz z szeregiem kolejnych wsi są odnotowane dopiero w 1396 r. (T. Nowak 2011, s. 343). Stało się to przy okazji podziału majątku dokonanego przez Jana z Łakoszyna, kasztelana łęczyckiego h. Rola, a które to majątki T. Nowak uznał za masę spadkową po śmierci rodowca, w osobie Mikołaja, scholastyka włocławskiego (T. Nowak 2011, s. 343). W pracy S. M. Zajączkowskiego znajdujemy wykaz majątki Jana z Łakoszyna które obejmowały miasto Łakoszyn (dziś część Kutna) oraz wsie: Bedlno, Nową Wieś, Piwki, Zbiewiec, Kaszewy, zaginione Grądy, Piaski, Kamieniec, zag. Ostrów, Pniewo, Zleszyn, Małecz, Wolę Malecką (dziś Tarnowska Wola), Piwki, Wojciechowice, zag. Raczki albo Radszywki, części w Pleckiej Dąbrowie, Siedlcu, Wąkczewie i Pęcławice (S. M. Zajączkowski 1966, s. 183). Według wymienionego autora protoplastą tej gałęzi Rolów (Roliczów) był Stefan a jego synami, wspomniany Jan z Łakoszyna, piastujący w latach 1383 – 1430 urząd kasztelana łęczyckiego i Stefan także kasztelan łęczycki w latach 1381 – 1382 (S. M. Zajączkowski 1996, s. 154; A. Szymczakowa 1984, s. 60). W 1405 r. jako właściciel Pęcławic jest wymieniony Stefan Puczek z Nędzrzewa wywodzący się z Roliczów z Parzęczewa, który w niewyjaśnionych dotychczas okolicznościach wszedł w posiadanie Pęcławic i stworzył kompleks majątkowy dokupując szereg wsi, m.in. sąsiednich dla Rogaszyna, takich jak Janków i Orądky (T. Nowak 2002, s. 87 – 97; 2011, s. 343 – 344; T. Nowak, A. Szymczakowa 2004, s. 150; D. Gołygowski 2019, s. 22 – 23). Ale już w 1410 r. najpewniej tenże Stefan Puczek pisze się z Pęcławic (J. Sperka 2001, s. 88). Można w tym miejscu przypomnieć o jego, i Grzegorza z Rogaszyna, udziale w bitwie pod Grunwaldem (T. Nowak 2002, s. 87 – 97). Przedstawiciele rycerstwa łęczyckiego na „wielką wojnę” z Krzyżakami w 1410 r. znaleźli się w chorągwi 35 wystawionej przez Piotra Szafrança, starostę łęczyckiego pod rodowym herbem Stary Koń (J. Sperka 2001, s. 88). W jej składzie znalazł się także Stefan Puczek z Pęcławic, który podczas oblężenia Malborka został przez Szafrança, wraz z wydzieloną częścią chorągwi, wysłany do obsadzenia przejętego Elbląga. Niestety on i jego towarzysze z ziemi łęczyckiej dostali się do krzyżackiej niewoli (J. Sperka 2001, s. 88). Stefan Puczek z Pęcławic to stolnik łęczycki w latach 1420 – 1424 i brat Mikołaja z Parzęczewa (J. Sperka 2001, s. 88, przypis 137). Według T. Nowaka tym bratem był Marcin z Parzęczewa, a nie Mikołaj (T. Nowak 2011, s. 344). Zgodnie z ustaleniami T. Nowaka, Pęcławice i szereg okolicznych wsi pozostawało w rękach Roliczów do lat około 1612 – 1618, kiedy to majątko trafiła najpewniej do rodziny Floriana Bykowskiego. W roku 1662 była już w posiadaniu potomków zmarłego Rajmunda Bykowskiego (T. Nowak 2011, s. 346). Rodzinę Bykowskich należy zapewne łączyć z herbem Gryf. To właśnie ta rodzina w 1719 r. była właścicielem Rogaszyna i Rogaszynka, o czym wspominaliśmy powyżej.

Orenice

Orenice są udokumentowane w źródłach od 1386 r., kiedy ich właścicielem byli Grzymisław oraz Grzymała notowany do 1426 r., a synami tego ostatniego byli Przeclaw, Grzymisław, Stanisław oraz córka Katarzyna h. Grzymała, udokumentowani w latach 1416 – 1433 (S. M. Zajączkowski 1996, s. 80 – 81). W kontekście Orenic notujemy także Oreniczki, które S. M. Zajączkowski uznaje za późne. Wyodrębniły się z Orenic dopiero w XV w. (S. M. Zajączkowski 1996, s. 81). To właśnie na gruntach Orenic, według S. M. Zajączkowskiego, „w dolinie zalewowej Bzury i Malinki [...]” jest zlokalizowane grodzisko stożkowate (S. M. Zajączkowski 1996, s. 81), o czym pisaliśmy powyżej. Jest to oczywisty błąd, gdyż gródek jest zlokalizowany w dolinie Moszczenicy, obecnie Maliny, a nie Bzury.